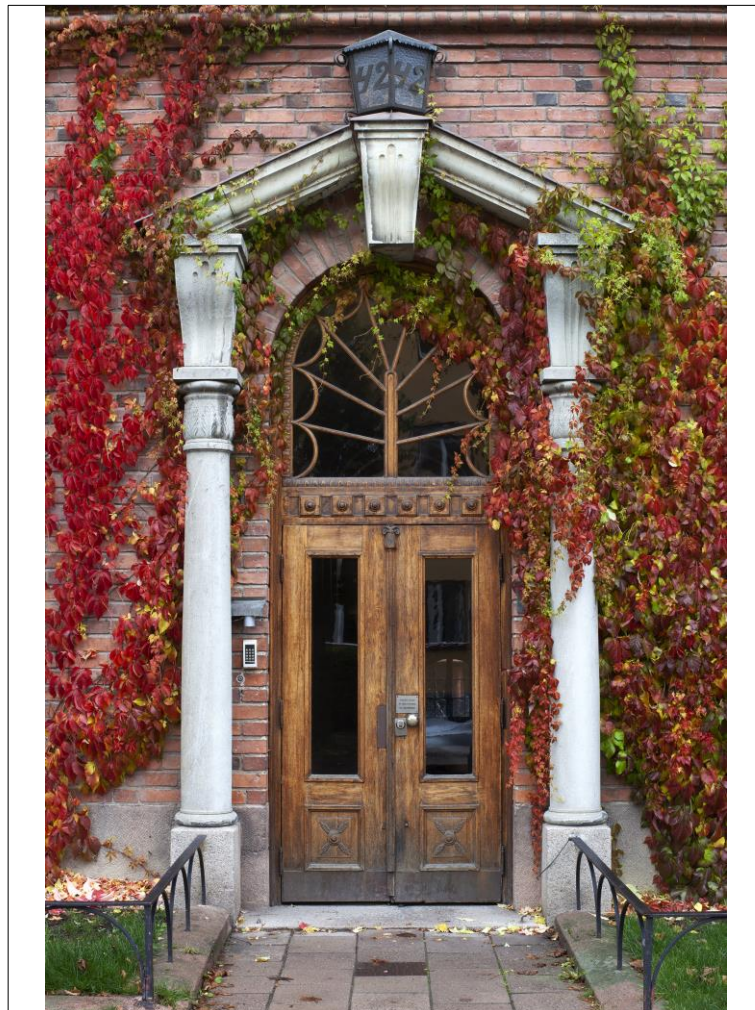

Dnr 535-2019
Antikvarie Agnetha Pettersson
Fotograf Olle Norling

S:t Erikshuset

Luthagen 43:1, Geijersgatan 42 A-C, kvarteret Hjalte, Uppsala stad,
Uppsala kommun och län

Kunskapsunderlag

Innehåll

1. Inledning	5
1.1 Väckt fråga om byggnadsminnesförklaring	5
1.2 Utredningens syfte	5
2. Fastighetsuppgifter.....	6
2.1 Fastighetsbeteckning.....	6
2.2 Ägoförhållanden, upplåtelser och skötsel.....	6
2.3 Skydd.....	7
2.3.1 Plan- och bygglagen.....	7
2.3.2 Inventeringar och kulturmiljöprogram	7
3. Historik.....	8
3.1 Administrativ historik	8
3.2 Ägare och brukare	8
3.3 Markanvändningshistorik.....	9
3.4 Byggnadshistorik	9
3.4.1 Byggnadsvårdsåtgärder	12
4. Nulägesbeskrivning.....	14
4.1 Bostadshus, exteriör.....	14
4.1.1 Grund och sockel.....	15
4.1.2 Stomme.....	17
4.1.3 Fasad	17
4.1.4 Fönster.....	19
4.1.5 Port mot gata	21
4.1.6 Dörrar mot gård	23
4.1.7 Tak och skorstenar.....	23
4.1.8 Balkonger.....	23
4.1.9 Piskbalkonger.....	25
4.2 Bostadshus, interiör, med entréhall, arkadgång och trapphus	28
4.2.1 Entréhall	28
4.2.2 Arkadgång med inbyggda vitrinskåp	31
4.2.3 Trapphus.....	33

4.2.3.1 Trapplopp och vilplan	33
4.2.3.2 Handledare och räcken.....	36
4.2.3.3 Lägenhetsdörrar, köksingångar och trapphusfönster	37
4.2.4 Lägenheter.....	39
4.2.4.1 Snickerier.....	40
4.2.4.2 Kök.....	44
4.2.4.3 Badrum	45
4.2.4.4 Eldstäder.....	45
4.3 Sophus.....	47
4.4 Cykelstall.....	47
4.5 Mark	48
4.5.1 Vegetation, trädgård.....	48
4.5.2 Gångar	51
4.5.3 Hägnader och räcken.....	51
4.6 S:t Eriks Lervarufabrikens visningsrum, bostadshusen Geijersgatan 44 – 48... 54	
4.7 Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker.....	62
5. Kulturhistorisk värdering.....	67
5.1 Sammanfattande värdering.....	67
5.2 Kompletterande motiv	68
6. Objektsjämförelser.....	69
6.1 Andra liknande objekt inom Uppsala län	69
6.2 Liknande objekt i Sverige som är byggnadsminnen	69
6.3 Utvärdering av skyddsvärde.....	69
7. Rekommendationer	71
7.1 Skyddsområde.....	71
7.2 Skyddsbestämmelser	71
8. Källor	73
8.1 Tryckta källor	73
8.2 Otryckta källor	73
8.2 Arkiv.....	74
8.4 Informanter.....	75

1. Inledning

1.1 Väckt fråga om byggnadsminnesförklaring

Bostadsrättsföreningen Geijer, Geijersgatan 42 i Uppsala, väckte 2008-11-23 fråga till Länsstyrelsen Uppsala län om byggnadsminnesförklaring av flerbostadshuset S:t Erikshuset. Framställan hade föregåtts av Bostadsrättsföreningen Geijers kontakt med Länsstyrelsen Uppsala län och Upplandsmuseet.

Länsstyrelsen upprättade 2008-12-12 meddelande till Lantmäteriet att fråga om byggnadsminnesförklaring väckts av fastighetsägaren Brf Geijer, samt att Länsstyrelsen skulle utreda om byggnaden skulle byggnadsminnesförklaras enligt Kulturmiljölagen (KML 1988:950).

1.2 Utredningens syfte

Utredningen om S:t Erikshuset ska tjäna som ett kulturhistoriskt kunskapsunderlag för Länsstyrelsen Uppsala län i handläggandet av väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av byggnaden, dvs. bostadshuset med exteriörer, interiörer såsom entréhall, arkadgång och trapphus, ursprungliga fasta inredningar i lägenheter, samt sophus och trädgård.

Inledningsvis presenteras bakgrunden till byggnadens uppförande, byggnadshistoriken, byggherren och arkitekten. Därefter görs en nulägesbeskrivning av fastigheten och dess olika delar.

Utredningen sammanfattas i en kulturhistorisk värdering, samt rekommendationer avseende skyddsområde och skyddsbestämmelser för byggnaden och fastigheten i dess helhet.

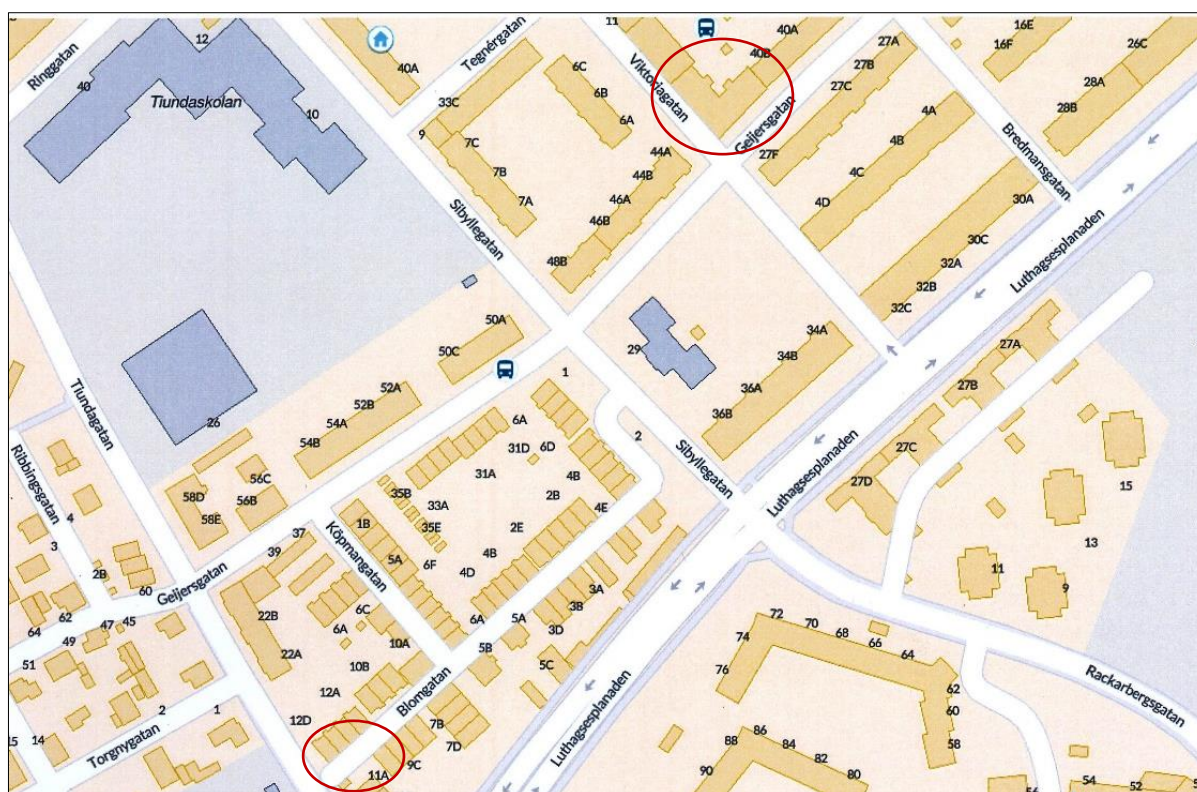
Byggherrens, Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabrikers, verksamhet beskrivs som bakgrund till byggnaden. Likaså beskrivs de till S:t Erikshuset anslutande bostadshusen på Geijersgatan 44 – 48, där S:t Eriks Lervarufabriker inrättade ett visningsrum för företagets produkter.

2. Fastighetsuppgifter

2.1 Fastighetsbeteckning

S:t Erikshuset har fastighetsbeteckningen Luthagen 43:1. Fastigheten har adress Geijersgatan 42, med trappuppgångar A, B och C. Fastigheten ligger i kvarteret Hjalte, Uppsala stad, Uppsala kommun, landskapet Uppland och Uppsala län.

S:t Erikshuset ligger som en hörnfastighet i kvarteret Hjaltes södra del, med fasader mot Viktoriagatan och Geijersgatan.

Delar av S:t Eriksområdet. Upptill till höger S:t Erikshuset på Geijersgatan 42 A – C, nedtill Erikslund med Blomgatan och Köpmangatan och den tidigare platsen för S:t Eriks Kakel- och keramikfabrik markerad, samt upptill Tiundaskolan, den tidigare platsen för S:t Eriks tegelbruk

2.2 Ägoförhållanden, upplåtelse och skötsel

S:t Erikshuset var fram till 1981 ett hyreshus i privat ägo. Fastigheten ägs av Bostadsrättsföreningen Geijer som bildades 1981. Bostadsrättsföreningen har idag 20 lägenheter fördelade på tre trappuppgångar. Ursprungligt lägenhetsantal var 19 lägenheter men från en större lägenhet har en mindre avdelats.

2.3 Skydd

2.3.1 Plan- och bygglagen

S:t Erikshuset saknar skydd i detaljplan, men omfattas av de generella bestämmelserna i Plan- och bygglagens skrivning avseende varsamhet och förvanskning. Plan- och bygglagen föreskriver att allmän varsamhet ska beaktas rörande kulturvärden i byggda miljöer. I Plan- och bygglagens (2010:900) 8 kap. 13 § Förbud mot förvanskning anges att *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas*. Skyddsföreskrifterna kan omfatta såväl exteriör som interiör. I 14 § Underhåll och varsamhet anges att *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras*.

2.3.2 Inventeringar och kulturmiljöprogram

S:t Erikshuset ligger inom ett område som utgör en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt beslut i Uppsala kommunfullmäktige 1988-11-07, § 306 R *S:t Eriksområdet*. Som motiv för urval och värdering anges: *Konstnärligt värdefull miljö: arkitektoniskt av stort intresse, stadsplanemässigt av mycket stort intresse. Vidare beskrivs området som en social- och kulturhistoriskt värdefull miljö av stort intresse. I skrivningen anges vidare att området består av flerfamiljshus, hyres- och föreningshus, i en omväxlande sluten och öppen gruppering inom 1880 års rutnätsplan, med variationsrikt planterade kvartersgårdar, skickligt samordnade med intilliggande stadsdelspark. Bebyggelsen anges ha en vårdad och samtidigt uttrycksfull utformning och att denna utgör goda exponenter för 1920-, 1930- och 1940-talens bostadsarkitektur.*

3. Historik

3.1 Administrativ historik

S:t Erikshuset uppfördes som ett hyreshus i det sk S:t Eriksområdet. Byggherre var Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker. Markområdet hade tidigare använts som lertäkt för kakelfabrikens och tegelbrukets behov, och efter avslutad utvinning ville företaget exploatera marken för bostadsändamål. Uppsalas stadsarkitekt Gunnar Leche (1891 – 1954) skissade 1926 på en monumental miljö för de bredvid varande liggande kvarteren Hjalte och Ejvind vid Geijersgatan, med mellanliggande gator Sibyllegatan och Viktoriagatan. Av Leches hand blev det endast S:t Erikshuset som uppfördes enligt de ursprungliga planerna, och bostadshuset kom att stå som en ensam solitär under nära tio år, innan bebyggandet av området fick sin fortsättning. Planen för S:t Eriksområdet ändrades av Leche på 1930-talet, och modifierades ytterligare på 1940-talet då området slutligen byggdes färdigt. Företaget S:t Eriks Lervarufabriker var dock delaktiga vid bildandet av bostadsrättsföreningar som lät uppföra flerbostadshus på Geijersgatan 44, 46 och 48 i intilliggande kvarteret Ejvind. S:t Eriks Lervarufabriker kom även att inrätta ett kontor och visningsrum i bostadshuset på Geijersgatan 48 B.

Tomtkartan för nybyggnad i tomten nr 1 i kvarteret Hjalte upprättad i oktober 1928 anger att tomten är belägen i en ny stadsdel och utgör en areal av 1063,7 m²
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv

3.2 Ägare och brukare

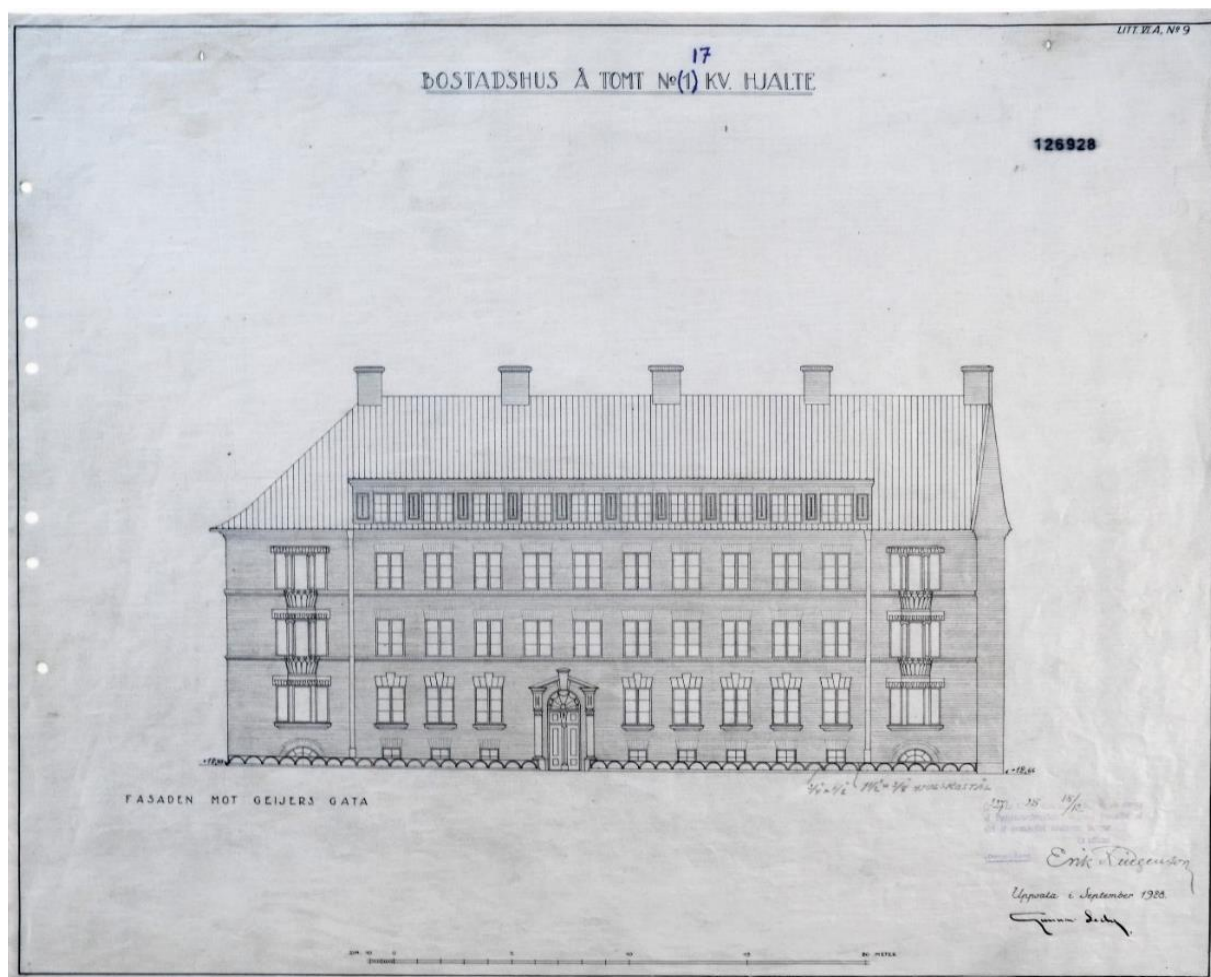
Flerbostadshuset uppfördes som ett hyreshus i privat ägo. 1981 bildades Bostadsrättsföreningen Geijer och bostadshusets lägenheter ombildades till bostadsrätter.

3.3 Markanvändningshistorik

Markområdet i kvarteret Hjalte, och anslutande kvarter, hade innan bebyggandet med flerbostadshus nyttjats som lertäkter för S:t Eriks Lervarufabrikens behov.

3.4 Byggnadshistorik

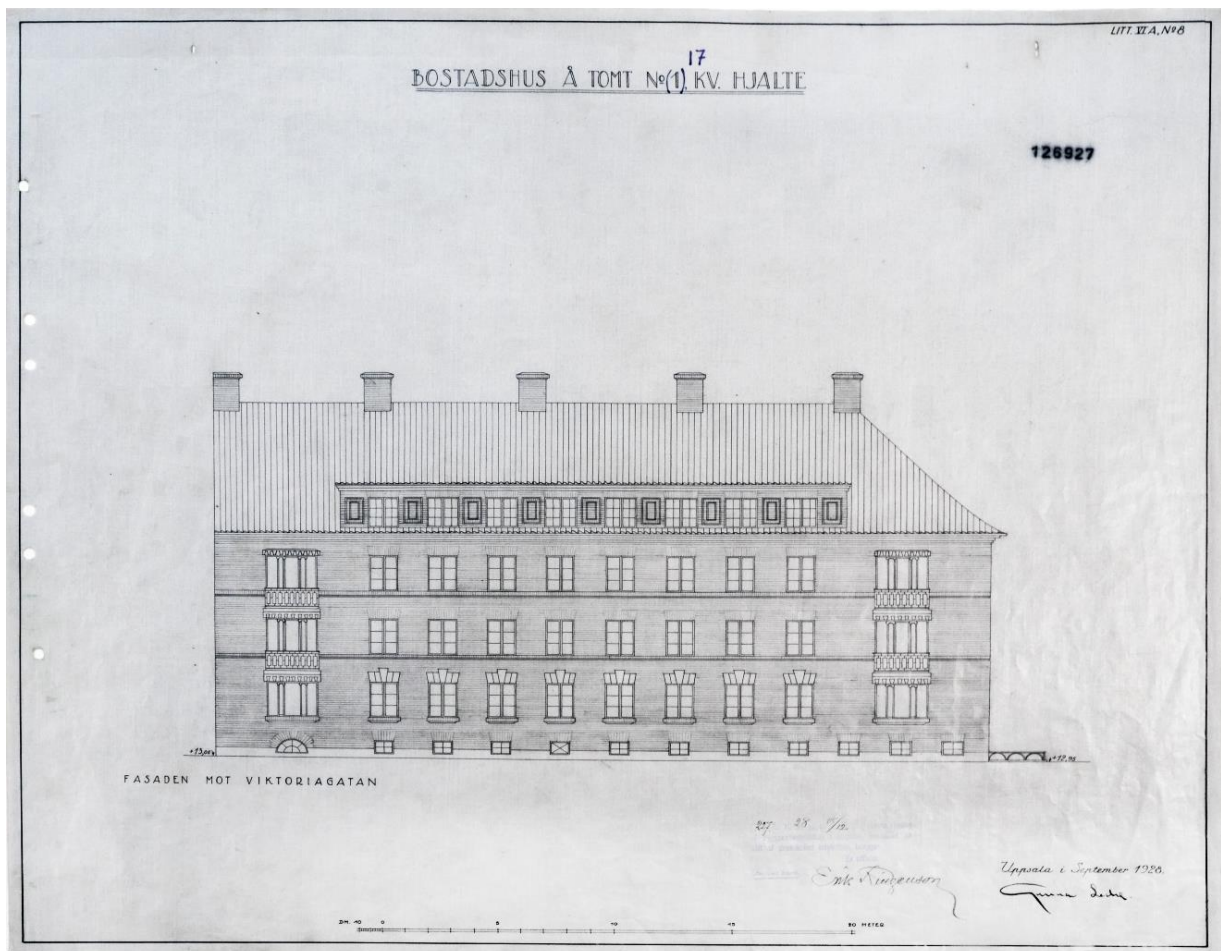
Bostadshuset uppfördes efter ritningar upprättade av Gunnar Leche i september 1928. Ritningarna i byggnadsnämndens arkiv är nio till antalet. De omfattar pålplan, plan av källaren och trädgården, plan av bottenvåningen, plan av våningarna på 1 och 2 trappor, plan av vindsvåningen, huvudfasaden mot Geijersgatan, fasad mot Viktoriagatan, gårdsfasader och sektioner. Vindsvåningen inreddes med lägenheter och förråd. Den övre vinden inreddes som torkvind.

S:t Erikshusets fasad mot Geijersgatan. Ritningen stämmer väl överens med den färdiga byggnaden. Ritningens balkongräcken har en något annorlunda utformning än de befintliga.

Byggnadsritning signerad Gunnar Leche Uppsala i september 1928

Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv

*S:t Erikshusets fasad mot Viktoriagatan. Ritningen stämmer väl överens med den färdiga byggnaden. Ritningens balkongrücken har en något annorlunda utformning än de befintliga.
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche Uppsala i september 1928.
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv*

S:t Erikshuset skulle stimulera till ett fortsatt byggande inom S:t Eriksområdet, samtidigt som byggnaden i sig skulle visa upp och marknadsföra S:t Eriks Lervarufabrikens produkter. Såväl fasader som interiörer försågs med materialval och omsorgsfullt utformade och dekorativa detaljer ur företagets produktion, såsom murtegel, fasadtegel, profilttegel, omfattningstegel, tegelgolv, kakelplattor, dekorativa reliefer. I entréplanet arkadgång inreddes fasta vitrinskåp avsedda att visa upp företagets konstgods och hushållskeramik i. Materialen ur företagets produktion kompletterades med snickerier, smide och plåt av hög kvalitet och med omsorgsfull utformning.

Det röda teglets materialverkan redovisas i fasaderna och i den dekorativa utsmyckningen. Detta var ovanligt i samtida byggande på 1920-talet, där släputsade fasader och putsdekor dominerade. Carl Eric Bergold kommenterar i sitt avsnitt om Gunnar Leche som stadsarkitekt, i boken om arkitekten, att den opputsade tegelfasaden inte svarade mot arkitektens arkitekturideal. Enligt uppgift refererade Leche aldrig senare i sin verksamhet till S:t Erikshuset. Det påkostade bostadshuset var avvikande mot de flerbostadshus Leche ritade på 1920-talet och under 1930-talet, dvs. putsade föreningshus för olika föreningar.

3.4.1 Byggnadsvårdsåtgärder

Bostadshuset är mycket välbevarat och i autentiskt skick avseende exteriören samt entréhallens, arkadgångens och trapphusens fasta inredning. Mycket av den ursprungliga fasta inredningen i lägenheterna är bevarad.

Nedan anges ett urval av de åtgärder som har utförts på bostadshuset under de senare decennierna.

Omkring 1980 målades trapphusen om.

1983 gjordes en ny beläggning med plastmassa på balkongernas golv, utan närmare beskrivning.

1985 målades fönstren mot Geijersgatan och Viktoriagatan om, då dessa var i dåligt skick.

1991 målades trapphusen om.

1992 utförde Bjerking Ingenjörbyrå AB en konditionsbesiktning av byggnaden. Det konstaterades då att sättningssprickor fanns i fasaden och i källaren. Den troliga orsaken till sprickorna angavs vara att stödpålarnas översta del hade rötskadats till följd av sänkning av grundvattennivån, och därmed hade dessa förlorat en del av sin bärande funktion.

På 1990-talet renoverades byggnadens tak.

2004 - 2005 utfördes en stamreovering i byggnaden. Vatten- och avloppssystemet ersattes från källare och upp genom byggnaden. I ett protokoll fört vid byggsamråd 2004-09-10 refererades till att fastigheten ligger inom en särskilt värdefull bebyggelsemiljö och är av stort arkitektoniskt och stadsplanemässigt intresse. Varsamhet skulle därför iakttas vid ombyggnad. Det anfördes att invändiga snickerier som t ex skåpinredningar i kök borde bibehållas i samband med stamreoveringen. Vid byggsamrådet framkom att en del köksinredningar redan var ersatta och att ytskikten var varierande, till följd av åtgärder utförda av enskilda bostadsrättsinnehavare. Förändringarna hade bl a föranletts av att köken ursprungligen hade få hela arbetsytor, låga bänkhöjder och att behov funnits av mer funktionella lösningar. Köksskåpen skulle inte beröras vid stamreoveringen. De gamla rörstammarna proppades igen och de nya stammarna drogs i de sedan tidigare befintliga skafferierna. Väggskaåpen avsågs att bevaras och om möjligt även väggkakel.

Stambytet påverkade främst badrummen. Dessa hade ursprungligen klinker på golven, och på väggarna fanns upp till 180 cm höjd ett mörkt grönt kakel, avslutat med en mörkare kakelfris. Badkaren utgjordes av inbyggnadskar. Kakel och klinker var hämtade ur företagets produktion. I samband med stamreoveringen revs klinker och kakel. Rördragningarna bilades inte in i vägg. Bostadsrättsinnehavarna gjorde individuella val av ytskikt till badrummen.

Värmeinstallationer, vattenburna radiatorer anslutna till fjärrvärmenätet, berördes inte av stamreoveringen.

Protokollet från byggsamrådet angav att vid större byggnadspåverkan skulle antikvarie kontaktas, vilket dock inte bostadsrättsföreningen ansåg vara behövligt. Upplandsmuseet fick dock möjlighet att efter stamrenoveringen besöka två av bostadshusets lägenheter och dokumentera bevarad fast inredning i hall, sällskapsrum, kök och serveringsrum.

2010 – 2011 genomfördes en grundförstärkning av bostadshuset. De ursprungliga stödpålar i trä finns kvar, men deras funktion har ersatts av pålar i stål. Med upprepade mätningar har konstaterats att de tidigare problemen med sättningar i bostadshuset har avstannat, men en rörelse på 5 % finns.

2013-07-02 utfärdade Länsstyrelsen Uppsala län beslut avseende bidrag till byggnadsvårdsåtgärder på S:t Erikshuset för antikvariska överkostnader (diarienummer 434-6670-12 och 434-3828-13). Åtgärderna avsåg renovering av bostadshusets originalfönster från 1928, med ommålning av fönsterbågar- och karmar och fönsterbleck. Ytterporten ytbehandlades, liksom de två dörrarna mellan arkadgången och trädgården samt de sex balkongdörrarna.

Arbetena utfördes i enlighet med Utförandeentreprenad upprättad av Bjerking AB, Uppsala, daterad 2013-03-15. Byggnadsvårdsåtgärderna utfördes mellan augusti 2013 och maj 2014. En antikvarisk delrapport upprättades 2013-10-30. 2014-08-26 upprättades en slutrapport över de utförda åtgärderna. För byggledning och projektering ansvarade Bjerking AB. Huvudentreprenör var Källbergs Bygg AB, Gävle. Underentreprenör för fönstren var Uppsala Fönsterhantverk AB, Uppsala.

Den antikvariske medverkande utförde en färgundersökning som tjänade som förlaga för målningsarbetet. Fönsterbågarna målades med linoljefärg i en kromoxidgrön färgsättning, NCS S 6020-G30Y. Fönsterkarm- och bleck målades i en gråbrun färgsättning, NCS S 6010-Y50R. Fönsterblecken målades i Nordsjö Tinova V Dörr- och fönsterfärg, en vattenburen halvblank akrylatfärg, i stället för Pentur Primer och Pentur Kultur och slutstrykning med linoljefärg från Ottosson Färgmakeri, vilket hade föreskrivits i byggnadsbeskrivningen. Avsteget godkändes med hänsyn till önskemålet att uppnå en god vidhäftning och att fönsterblecken var sekundära, ersatta på 1980-talet. Även midjelister och plåttandlistor i anslutning till fönstren målades med Nordsjö Tinova V Dörr- och fönsterfärg i samma färgsättning som fönsterkarm och fönsterbleck.

Många av bostadshusets fönsterkarmar hade satt sig på grund av att byggnaden hade sjunkit under årens lopp. Detta hade tidigare lösts genom nedhyvling av karmar. Fönsterbågar på fasaden mot Viktoriagatan som hade problem med täthet mot karm, anslagslist och spanjolett riktades om så att bågen i stället följde karmens sättning. Hörnjärn, glas och båge justerades i enlighet med hur karmen hade satt sig.

Ytterporten ströks med Le tonkinois linoljelack i tre strykningar.

Kolonetterna i anslutning till fönster och fönsterdörrar tillhörande balkongerna hade torrsprickor. Kolonetternas baser ersattes med snedskuren skarv och nytt virke i tätvuxen och fet fura.

4. Nulägesbeskrivning

4.1 Bostadshus, exteriör

Bostadshuset är såväl genom sitt läge och genom sin gestaltning exponerad i bebyggelse- och gatumiljön. Byggnadskroppen intar ett hörnläge i kvarteret Hjalte, med en huvudfasad som vänder sig mot Geijersgatan och en sidofasad mot Viktoriagatan. Övriga fasader är vända in mot kvarteret.

Bostadshuset har en fönsterförsedd källarvåning, tre hela bostadsvåningar, en vindsvåning med bostäder och förråd indragen i takfallet, samt en övre vind, en torkvind.

S:t Erikshusets fasad mot Viktoriagatan och huvudfasaden mot Geijersgatan med förgård innanför trottoaren och Geijersgatans rad med formklippta lindar

S:t Erikshusets fasad mot Viktoriagatan, med källarvåning, bottenvåning, våningsplan 1 och 2 trappor samt indragen vindsvåning. Innanför balkongerna återfinns det som på planritningarna benämns sällskapsrum

4.1.1 Grund och sockel

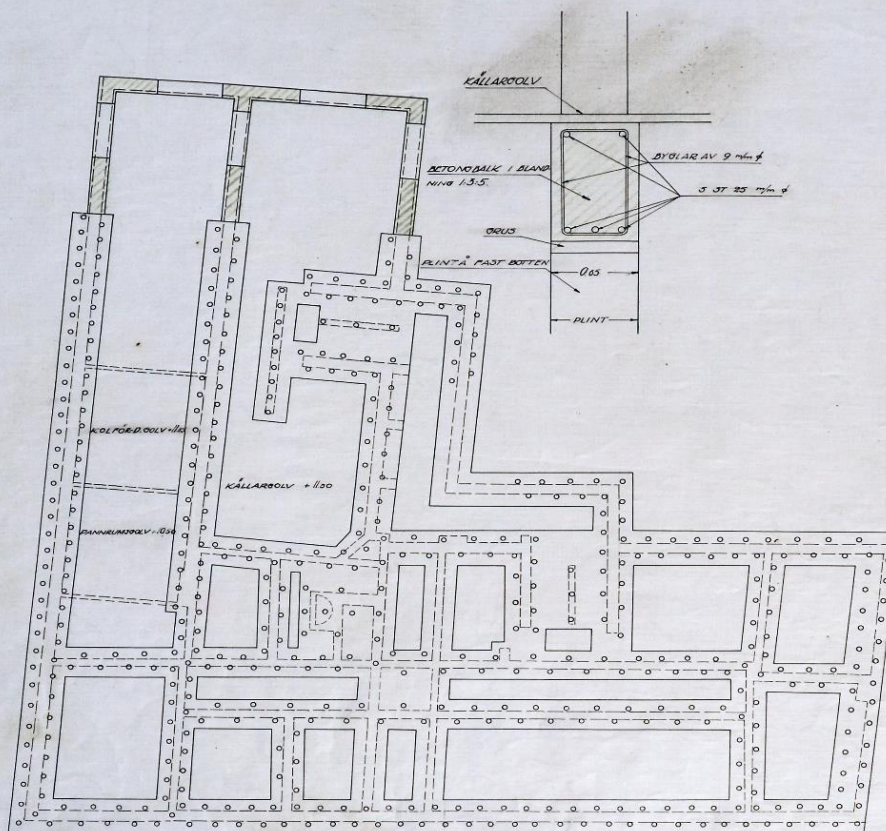
Bostadshuset grundlades med stödpålar i trä. Pålplanen anger att 492 stycken pålar på 10 till 15 meters längd är nedslagna till fast botten. Den norra delen av byggnaden grundlades med betongplintar ned till fast botten, vilket framgår av ritningen nedan. I samband med den år 2010 – 2011 genomförda grundförstärkningen av bostadshuset behölls träpålarna men deras funktion ersattes av stålpålar.

Bostadshusets betongsockel är gjuten och har en fin ytbehandling.

17
BOSTADSHUS Å TOMT N° 11 KV. HJALTE

LIT. XI A, N° 1

126931

498 ST PÅLAR Å 10 TILL 15 M LÅNGD 6" I TORD MEDLÅSNA TILL FAST BOTTEN
6 TORD BELASTNING PÅ PÅLE.

PÅLPLAN

0 5 10 15 20 METRER

24 25 1912
Erik Anderson

Uppsala i Sept. 1928
Gunnar Leche

Pålplan för S:t Erikshuset, med träpålar respektive betongplintar
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche Uppsala i september 1928
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv

Byggnadens gjutna sockel mot Viktoriagatan, skyddsgaller för källarfönstren, mönstermurning ovanför källarfönstren och bröstning under lägenhetsfönstren

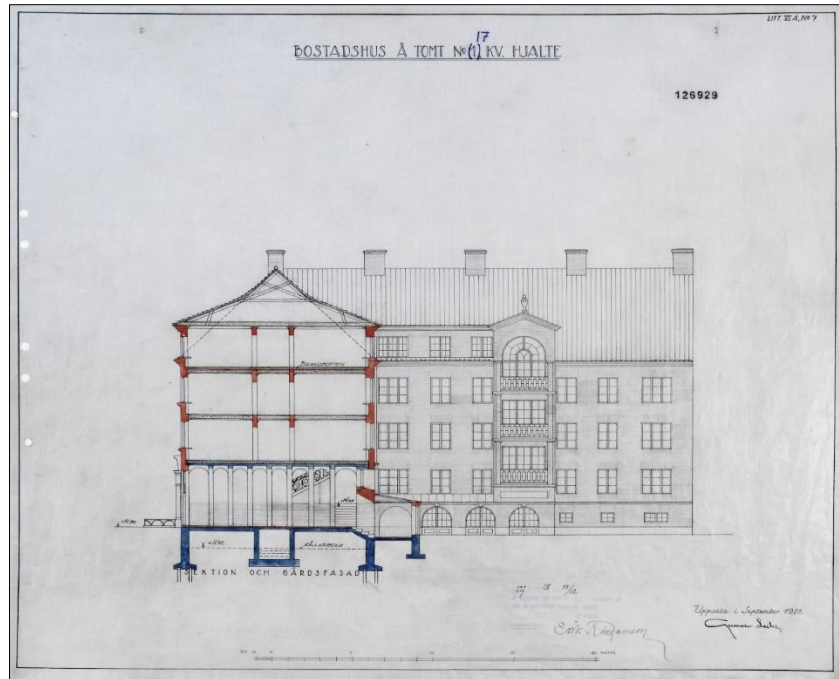
4.1.2 Stomme

Bjälklagen är utförda i betong.

4.1.3 Fasad

Ytterväggarna utgörs av 1 ½ stens tegel. Teglet är murat i munkförband med fogbruk. Det röda teglet är av olika bränningar och har därmed olika färg, vilket ger en fin variation i fasaden. Fasaden har en klassicerande dekor med mönstermurat tegel och listverk och takfris i tegel.

Den oputsade tegelfasaden utgör ett undantag i Uppsala under 1920-talet. De få bostadshus med oputsade tegelfasader som hade uppförts i Uppsala hör till ett tidigare skede, 1910-talet, och anknyter till ett nationalromantiskt arkitektur- och gestaltungspråk. Först från 1940-talet börjar bostadshus med oputsade tegelfasader att uppföras igen i Uppsala, bl a inom kvarteret Hjalte och intilliggande kvarter Fåfne.

*Sektion med bjälklag och gårdsfasad
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche Uppsala i september 1928
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv*

Fasad mot Viktoriagatan med fasadtegel från olika bränningar, mönstermurning ovanför fönstren, rektangulära reliefer i tegel i vindsvåningen och profilerad takfot

4.1.4 Fönster

Bostadshuset har originalfönster från 1928. Fönstren har en symmetrisk placering på fasaden. Lägenhetsfönstren är kopplade och utåtgående. Fönstren tillhörande lägenheterna har draget glas, medan fönstren i de gemensamma utrymmena har munblåst glas. Fönsterbågarna är målade med linoljefärg i en kromoxidgrön färgsättning, NCS S 6020-G30Y. Fönsterkarmar och fönsterbleck är målade med en vattenburen halvblank akrylatfärg i en gråbrun färgsättning, NCS S 6010-Y50R. Källarvåningen mot Geijersgatan har åtta fönster i en luft med fyra glasrutor innanför träspröjs. Två lunettfönster har mittpost och glas innanför träspröjs. Källarvåningen mot Viktoriagatan har elva fönster i en luft med fyra glasrutor innanför träspröjs, samt ett lunettfönster med mittpost. Fönstren är försedda med skyddsgaller.

Fönstren i bottenvåningen och på planen 1 och 2 trappor utgörs av såväl tvålufts- som trelufts-fönster, med tre glasrutor inom träspröjs i varje luft. Trelufts-fönstren sitter i anslutning till de rum som benämns sällskapsrum och matsal på planritningarna. Tvålufts-fönstren är utförda med mötande bågar. Trelufts-fönstren är försedda med mittpost. I vindsvåningen finns tio fönster mot Geijersgatan och åtta fönster mot Viktoriagatan. Dessa har två lufter och är småspröjsade med sex mindre stående glasrutor inom träspröjs per luft.

Fönster finns i anslutning till piskbalkongernas fönsterdörr. Fönstrens övre del har stående glasrutor inom brunmålade träspröjs. Den nedre delen har fyllningar vars mittparti är målade i grönt likt fönsterbågarna.

I arkadgångens vägg mot trädgården sitter fem rundbågiga fönster i två lufter. Dessa utfördes som löstagbara, för att ge möjlighet att öppna arkadgången ut mot trädgården under den varma årstiden. Fönstrens övre del har stående glasrutor inom brunmålade träspröjs. Den nedre delen har fyllningar vars mittparti är målade i grönt likt fönsterbågarna.

Originalfönster, kopplade och utåtgående i två lufter på fasaden mot Geijersgatan. Fönsterbågar, fönsterkarmar, fönsterbleck och lister målades om 2013 – 2014

Kopplade utåtgående originalfönster i tre respektive två lugter på fasaden mot Viktoriagatan. Mönstermurning nedanför och ovanför fönstren samt profilerad takfot. Fönsterbågar, fönsterkarmar och fönsterbleck målades om 2013 – 2014

Lunettfönster med mittpost, treluftsfönster och tvåluftsfönster ovanför arkadgångens tak mot gården. Fönsterbågar, fönsterkarmar och fönsterbleck målades om 2013 – 2014

Fönstervred som återfinns på alla bostadshusets fönster och på balkongdörrarna

4.1.5 Port mot gata

Huvudentrén mot Geijersgatan med port och portal intar ett dominerande, men inte helt centraliserat, läge på fasaden. Portalen har ett klassicerande formspråk. Porten flankeras av fristående kolonner på kvadratiska socklar i granit med fin ytbehandling. Kolonnerna kröns av kapital med reliefdekor med palmetter. På kapitälerna vilar en tempelgavelformad kornisch med valvsten. På denna vilar portarmaturen med en lykta i smide och glas, och med husnumret i smide.

Framför porten ligger en låg tröskel i granit. Porten utgör en hög pardörr i ek, glasad i den övre delen av dörrbladen. I fyllningarna på dörrbladens nedre del återfinns profilerade reliefer med rundlar och blad. Dörrbladen har sparkskydd i koppar nedtill. Ovanför porten återfinns ett högt rundbågigt överljusfönster, med glas innanför ett rikt utformat smäckert spröjsverk i trä och med ett omgivande listverk med äggstavprofil.

Porten har ursprungliga gångjärn. Lås och trycken har under tid ersatts. Ovanför trycket och såväl på portens utsida som insida sitter präglade skyltar med uppmaningen *Förbjuden passage för cyklar, barnvagnar och sparkstöttingar*. Till höger om porten sitter en präglad skylt med texten *Detta hus skyddas mot väggohyra genom avtal med Garanti-A-B Anticimex*.

Porten mot Geijersgatan flankeras av en portal med kolonner på granitsockel, kapital och en tempelgavelformad kornisch. Ovanför porten finns ett högt rundbågigt överljusfönster med glas inom träspröjs

4.1.6 Dörrar mot gård

Två fönsterdörrar finns mot trädgården, en i var ände av arkadgången. De rundbågiga dörrarna i två lufter är brunbetsade med glas inom spröjsverk i trä i den övre delen av dörrbladen, och fyllningar i den nedre delen av dörrbladen. Fyllningarna är utvändigt grönmålade likt fönstren.

4.1.7 Tak och skorstenar

Sadeltaket har röda enkupiga lertegelpannor ochnockpannor. Taket är svagt utsvängt mot takfoten. Skorstenarna är murade i rött tegel.

Parti av taket i hörnet av Viktoriagatan och Geijersgatan, med enkupiga lertegelpannor ochnockpannor övernockarna

4.1.8 Balkonger

Lägenhetsbalkongerna på fasaderna mot Geijersgatan och Viktoriagatan ansluter till de rum mot byggnadens hörn som på planritningarna benämns sällskapsrum. Balkongerna mot Geijersgatan utgör små halvrunda balkonger, medan de mot Viktoriagatan är större och rektangulära. Balkongerna är utförda med stålbalkar och mellanliggande platta i betong. Balkongräckena är utförda i smide. Balkongräckenas avviker i utförande från framställningen på ritningarna. Balkongdörrar och anslutande fönster flankeras av kolonnetter i trä med kapital. Balkongerna har baldakiner i brunmålade klippplåt ovanför balkongdörr och fönster.

Halvrunda balkonger på fasaden mot Geijersgatan med smidesräcke, flankerande kolonnetter i trä med kapitäl i anslutning till fönster och balkongdörr, baldakiner i klippt plåt under balkonger och ovanför fönster

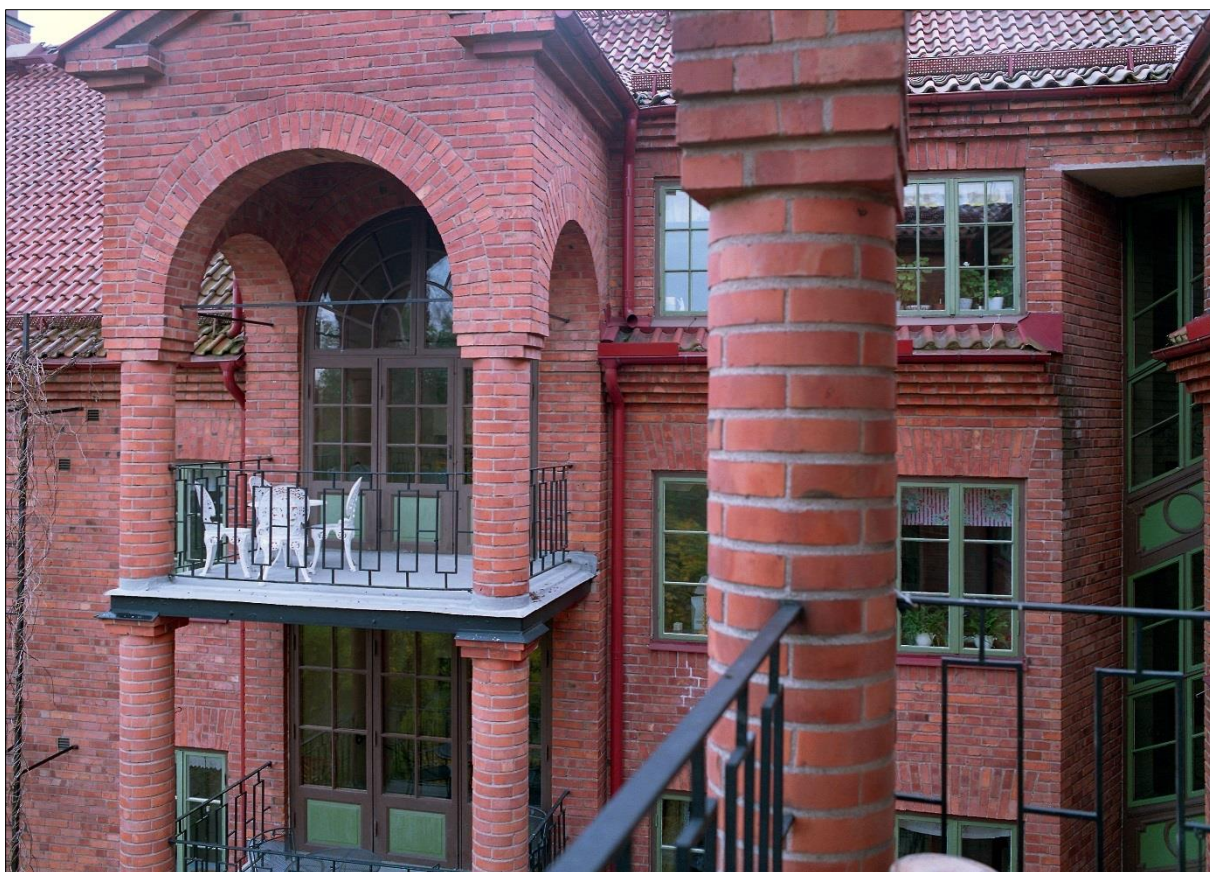
Balkong på fasaden mot Viktoriagatan med smidesrücke, flankerande kolonnetter i trä med kapitäl i anslutning till fönster och balkongdörr, baldakiner i brunmålade klippplåt över balkongdörr och fönster

4.1.9 Piskbalkonger

På fasaden mot gården och i anslutning till trapphusen B och C, återfinns vardera tre balkonger, benämnda piskbalkonger på byggnadsritningarna. Balkongerna bärs av kolonner i rött rundformtegel med överliggande tegelstenar som ansluter till bjälklagen. Kolonnerna avslutas uppåt med en hög valvbåge. På den nedre delen av balkongstapeln återfinns en putsad blinding. Fönsterdörrarna och flankerande fönster i tre lufter har vardera sex glasrutor inom träspröjs. Fönsterdörrarna är mot trapphusen brunbetsade likt lägenhetsdörrarna, med svartbruna listverk. Den nedre fyllningen är utvändigt grönmålad, likt fönsterbågarna. De två övre balkongerna har lunettfönster i två lufter, med glasrutor inom träspröjs. Balkongräckena är utförda i svartmålat smide. Idag är balkongerna möblerade och används för uteliv.

Balkonger i anslutning till trapphus C, med kolonner i rundformtegel krönta av en hög valvbåge, fönsterdörrar med spröjsindelning, svartmålade smidesräcken

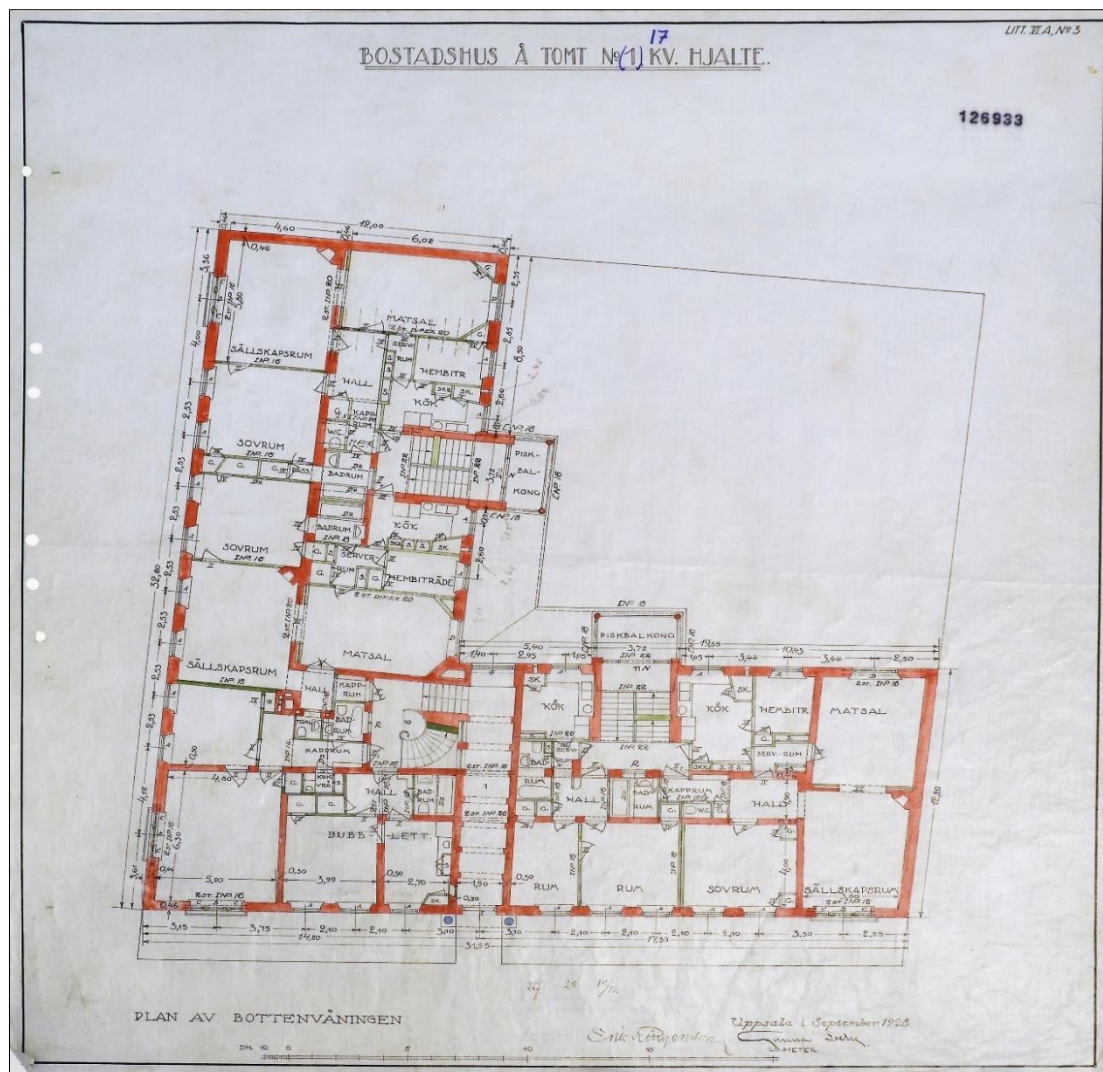

Balkonger i anslutning till trapphus C till vänster och trapphus B till höger, med kolonner i rundformtegel krönta av en hög valvbåge, fönsterdörrar med spröjsindelning, svartmålade smidesrücken

4.2 Bostadshus, interiör, med entréhall, arkadgång och trapphus

4.2.1 Entréhall

Innanför porten från Geijersgatan möter en långsmal entréhall. Över denna välver sig sju valvbågar, samt en valvbåge på portens insida och en valvbåge mellan entréhall och arkadgång. Väggarnas nedre del och valvbågarnas sockel är utförda i rött murtegel. Den övre delen av väggen och valven är målade i en blekgul färgsättning. Golvet utgörs av rött mönsterlagt storstenstegel med kraftiga fasta fogar. Golvläggningen redovisas utan döljande gångmattor. I anslutning till entréhallen återfinns trappan tillhörande trapphus A. I anslutning till trapphus A och i trappan ned till arkadgången återfinns slipade röda kalkstensplattor.

Plan av bottenvåningen
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche i september 1928
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, Byggnadsnämndens arkiv

Entréhall under rundbågiga valv innanför huvudentrén mot Geijersgatan. Väggarnas nedre del och valvbågarnas sockel är utförda i rött murtegel. Golv med mönsterlagt rött storstenstegel

Portvaktslucka till vänster innanför porten i entréhallen, med brunmålad rundbågig karm. Planritningen redovisar en dubblett innanför portvaktsluckan

På väggen och under lunettfönstret mellan entréhallen och arkadgången sitter ett runt fat ur S:t Eriks Lervarufabrikens produktion, med motivet S:t Görans strid med draken. Fatet har produktnummer 639G.

På väggen mellan entréhallen och arkadgången sitter ett runt fat med motivet S:t Görans strid med draken. Fatet har produktnummer 639G

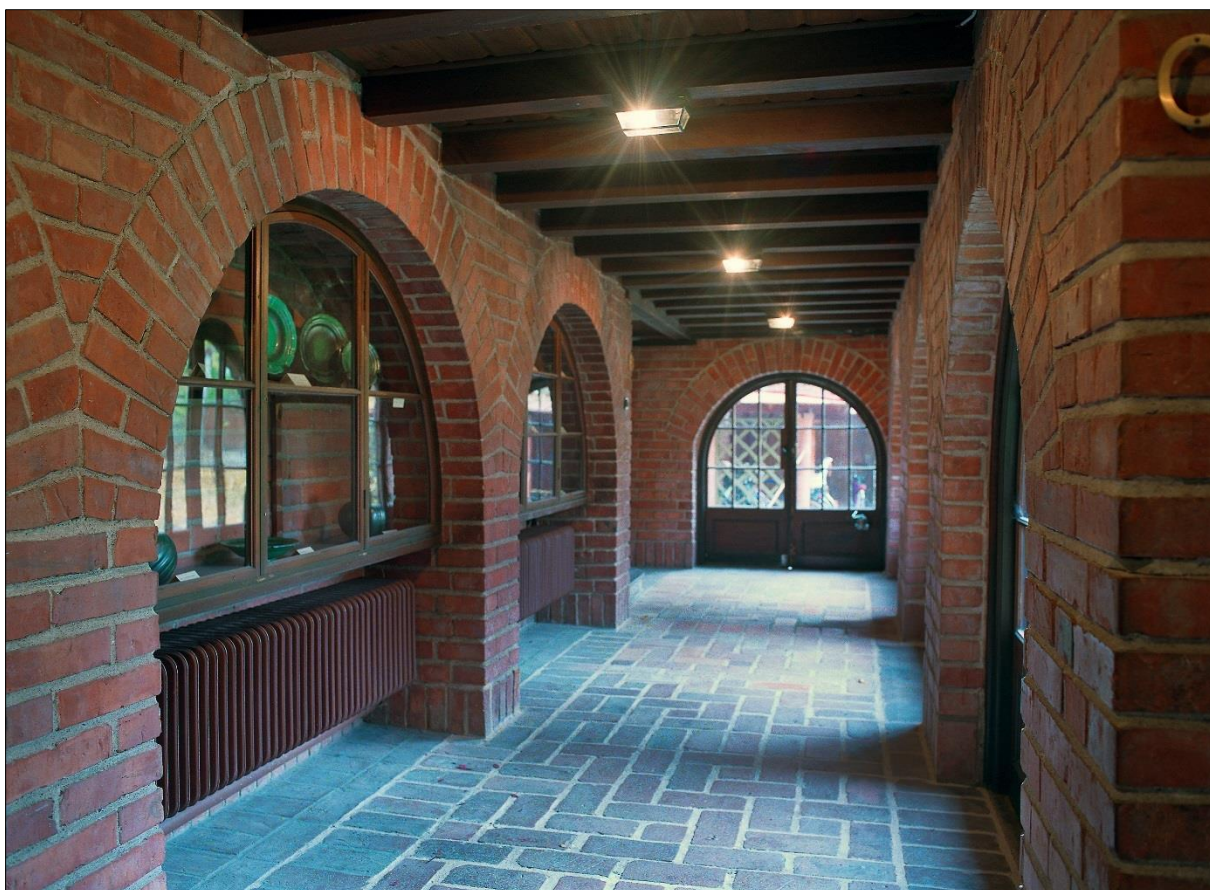
4.2.2 Arkadgång med inbyggda vitrinskåp

Entréhallen mynnar ut i en vinkelställd arkadgång innanför fasaden mot trädgården. Arkadgången nås dels via entréhallen, dels via två dörrar från gården. Från arkadgången nås de två övriga trapphusen. Mot gården är väggen försedd med rundbågiga småspröjsade fönster. Den ursprungliga tanken var att fönstren skulle kunna monteras ur så att arkaden under den varma årstiden fick karaktär av en öppen loggia. Innertaket har brunmålade bjälkar i trä och betsade panelbrädor. Golvet är mönsterlagt i rött storstenstegel, likt entréhallens golv.

I arkadgångens inre väggar finns nischer med fyra inbyggda låsbara vitrinskåp i trä med glasdörrar. Vitrinernas bågar är betsade medan karmarna är brunmålade. Den bakre väggen utgörs av tegelväggen. Vitrinskåpen var tänkta att exponera konstgods och hushållsgods ur S:t Eriks Lervarufabriks produktion, såsom vaser, skålar, tallrikar, figurer, etc. Här återfinns alster av formgivare och keramiker verksamma vid S:t Eriks Lervarufabriker, såsom Ruben Nordström, Edvin Ollers, Anna-Lisa Thomson.

Arkadgången med väggar i tegel, trappan till uppgång B till böger och entréhallen i fonden. Till vänster fönster mot trädgården och till höger nischer med vitrinskåp. Brunmålade bjälklag i trä

Arkadgången med nischer med inbyggda vitrinskåp till vänster, med alster av formgivaren och keramikern Anna-Lisa Thomson. Dörr ut till trädgården i fonden. Brunmålade takbjälkar i trä och golv i mönsterlagt storstenstegel

Arkadgång i anslutning till uppgång C med fönster till vänster och dörr mot trädgården raket fram

*Vitrinskåp med alster av formgivarna Edvin Ollers och Anna-Lisa Thomson
Foto: Agnetha Pettersson, 2018*

4.2.3 Trapphus

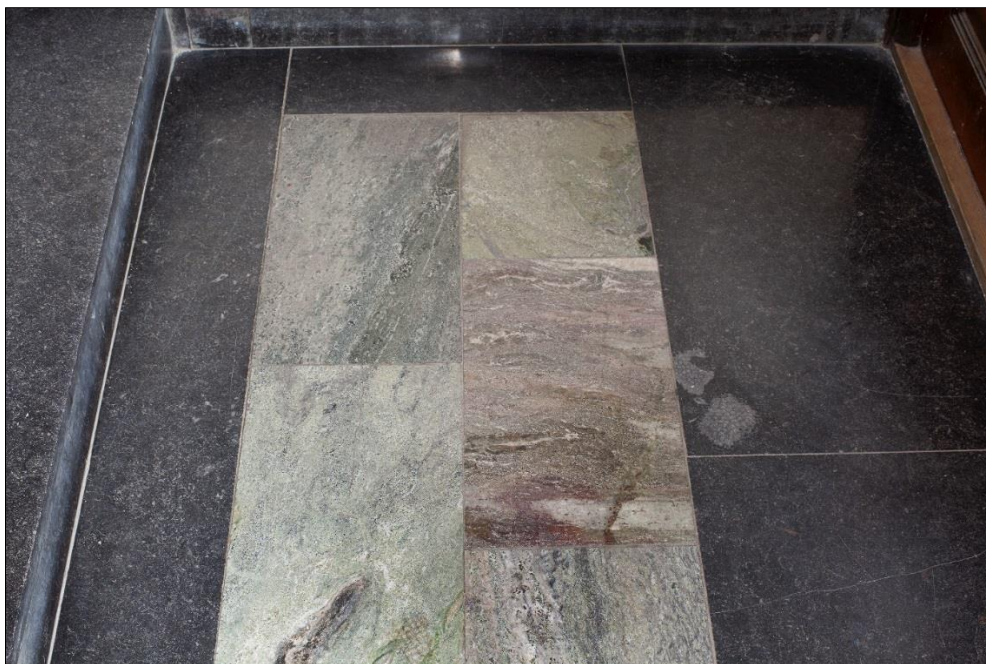
De tre trapphusen ligger indragna i huset. Uppgång A mitt i bostadshuset nås från entréhallen och uppgångar B och C nås från arkadgången i respektive byggnadskropp.

4.2.3.1 Trapplopp och vilplan

Trapphusens trappor är bl a utförda i slipad kalksten. På vilplanen återfinns marmorplattor i varierande mönster och färgställningar, bl a kolmårdsmarmor.

Uppgång A med betsad lägenhetsdörr med svartbrunt listverk, vilplan med marmorplattor, trappräcken i svartmålat smide med en avslutande enkel och graciös stiliserad bladornamentik

Vilplan i uppgång C med marmorplattor i olika mönster och färgställningar

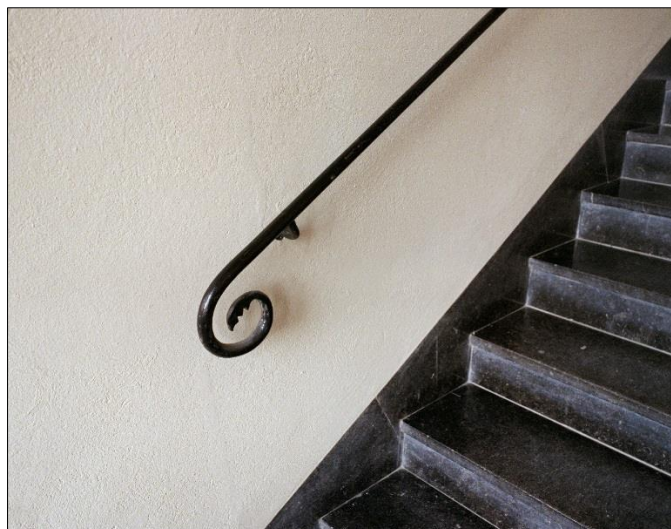
Uppgång A med lägenhetsdörr och fönsterlucka, betsade i brunt och med svartbrunt listverk. Rektangulära respektive lunettformat överljusfönster för indirekt belysning i kapprum och badrum/toalettrum, vilplan med marmorplattor, handledare och trapppräcken i svartmålat smide med graciös bladornamentik

4.2.3.2 Handledare och räcken

Handledare och räcken är utförda i svartmålat rundsmide med en avslutande enkel och graciös stiliserad bladornamentik. Trappräckenas överliggare utgörs av svartmålat plattsmide.

Uppgång A med dess svängda trapplopp med räcke i svartmålat smide med en avslutande enkel och graciös stiliserad bladornamentik

Uppgång B, handledare med en avslutande enkel och graciös stiliserad bladornamentik samt trappa och slityta

4.2.3.3 Lägenhetsdörrar, köksingångar och trapphusfönster

Lägenhetsdörrarna respektive dörrar tillhörande köksingångarna är brunbetsade med svartbruna listverk. De större lägenheterna har en speciell köksingång, från vilken köket, kökspassagen eller serveringsrummet nås. På köksingångarna sitter små mässingsskyltar präglade med Kök, samt läget för ringklockan.

I trapphusen återfinns överljusfönster, rektangulära fönster ovanför lägenhetsdörrar respektive lunettformade överljusfönster ovanför luckor. Köksingångarna saknar överljusfönster. De rektangulära respektive de lunettformade fönstren medgav enligt planritningarna indirekt ljus från trapphusen in till kapprum, hall, badrum och toalett.

Uppgång C med brunbetsad lucka, lägenhetsdörr och köksingång med svartbrunt listverk. Överljusfönster tillhörande badrum respektive hall, originalarmatur i innertak

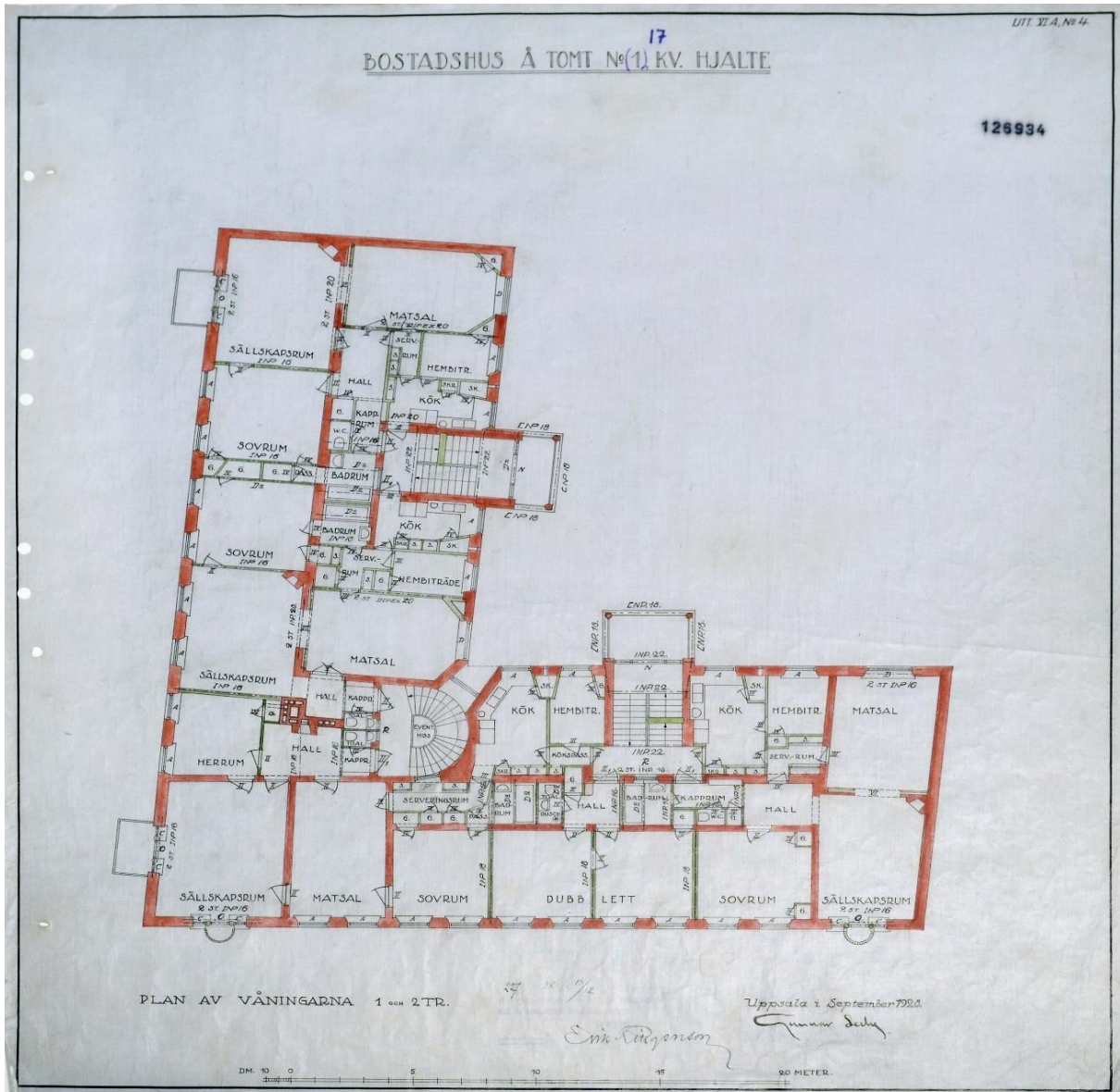

Mässingskylt på köksingång

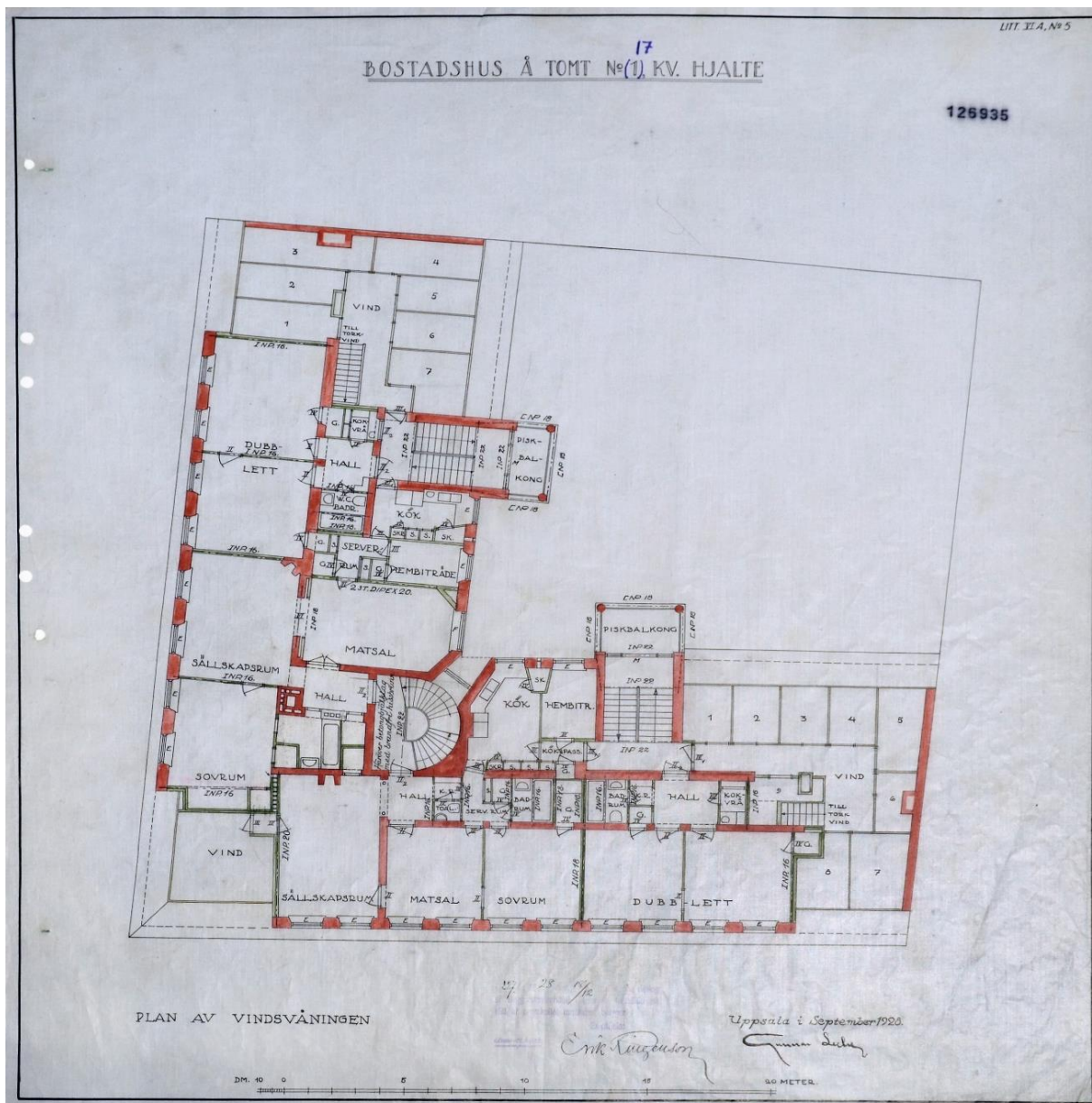

Uppgång B, vindsplanet, med handledare och trapppräge i smide med en avslutande enkel graciös stiliserad bladornamentik, originalarmatur i innertaket

4.2.4 Lägenheter

Plan av våningarna plan 1 och 2 trappor, med uppgång A i centrum, uppgång B ovan och uppgång C till höger
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche i september 1928
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, byggnadsnämndens arkiv

*Plan av vindsvåningen med lägenheter och förråd samt trappa upp till torkvinden
Byggnadsritning signerad Gunnar Leche i september 1928
Arkiv: Uppsala stadsarkiv, byggnadsnämndens arkiv*

4.2.4.1 Snickerier

Till lägenheternas ursprungliga fasta inredning hör betsade dörrar och dörrfoder, panel och listverk samt väggfasta paraplyställ i hallen. Mellan rum som är placerade i fil återfinns skjutdörrar. Rumsdörrarna har fyllningar. Till serveringsrummen belägna mellan kök och matsal hör en fast skåpinredning med vitrinskåp. I köken är originalinredningen bevarad i varierande grad.

Originalinredning i hall med panelade och betsade väggar. Vägghäst paraplyställ tillhör originalinredningen

Serveringsgång mellan kök och matsal med delvis ursprunglig skåpinredning, dörr med fyllningar

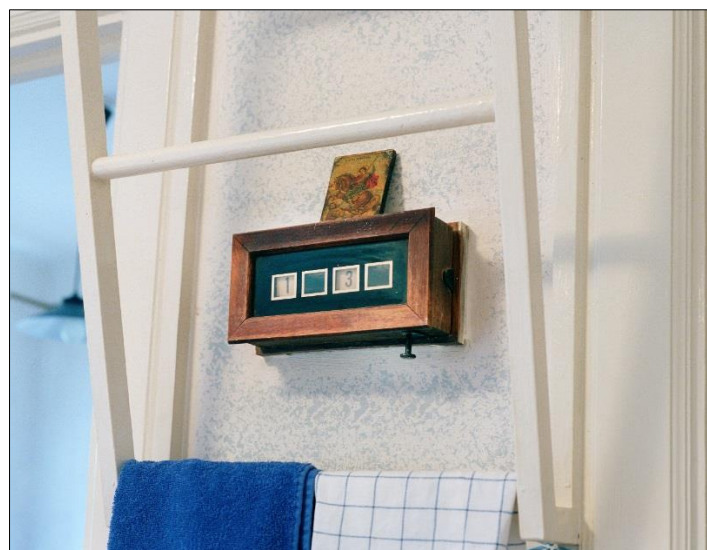
Serveringsgång mellan kök och matsal med ursprunglig skåpinredning

4.2.4.2 Kök

Köken hade en ursprunglig inredning med skåpinredning, skafferi, bänkar med marmorskivor, kakel med avslutande bård, handduksställning och ringanordning för betjäning i de större lägenheterna. Köken har i varierande utsträckning bevarat den ursprungliga fasta inredningen.

Kök med ursprunglig skåpinredning, skafferi, ursprungligt kakel med dekorbård, torkställning för handdukar och ringanordning för betjäning

4.2.4.3 Badrum

Badrummen hade en för bostadshusets uppförandetid hög standard. De var inredda med inbyggda badkar, kaklade väggar samt klinker på golven, hämtat ur S:t Eriks Lervarufabrikens produktion. I samband med stamreoveringen 2004 – 2005 demonterades den ursprungliga fasta inredningen, och individuella val av nya ytskikt gjordes.

4.2.4.4 Eldstäder

De större lägenheternas sällskapsrum i bottenvåningen och på plan 1 och 2 trappor har öppna spisar placerade i rummets hörn. De öppna spisarna formgavs av Gunnar Leche med materialval ur S:t Eriks Lervarufabriks produktion, som glaserade kakelplattor med konstglasyr och figurativa reliefer. Runt öppningen har spisarna en eldstadsram i handsmitt järn.

Hörnplacerad öppen spis med kakelplattor med flammig konstglasyr, relief och eldstadsram i handsmitt järn

Öppen spis med kakelplattor med flammig konstglasyr och relief. Reliefen har nummer Nr 173 i företagens katalog. Eldstadsram i handsmitt järn. Spisen kunde som här placeras i hörn, eller anpassas för en slät vägg

4.3 Sophus

Sophuset på gården återfinns på Gunnar Leches planritning från 1928. Sophuset har stödpelare av dräneringsrör i tegel ur lervarufabriken's produktion, med tegelstenar som stöd för takbjälklaget. Det tidstypiska svagt utsvängda tälttaket har en täckning med enkupiga lertegelpannor och nockpannor. De inre väggarna utgörs av stående och liggande spontad panel, med utanpåliggande spalje. Panel och spalje är målade i grönt.

*Sophus med stödpelare av dräneringsrör i tegel och tegelstenar som stöd för takbjälklaget och taket. Svagt utsvängt tälttak med enkupiga lertegelpannor och nockpannor
Foto: Agnetha Pettersson, 2018*

4.4 Cykelstall

I trädgården finns ett cykelstall under ett falsat rött plåttak. Taket bärs upp dräneringsrör i tegel ur lervarufabriken's produktion, med tegelstenar som stöd för takbjälklaget.

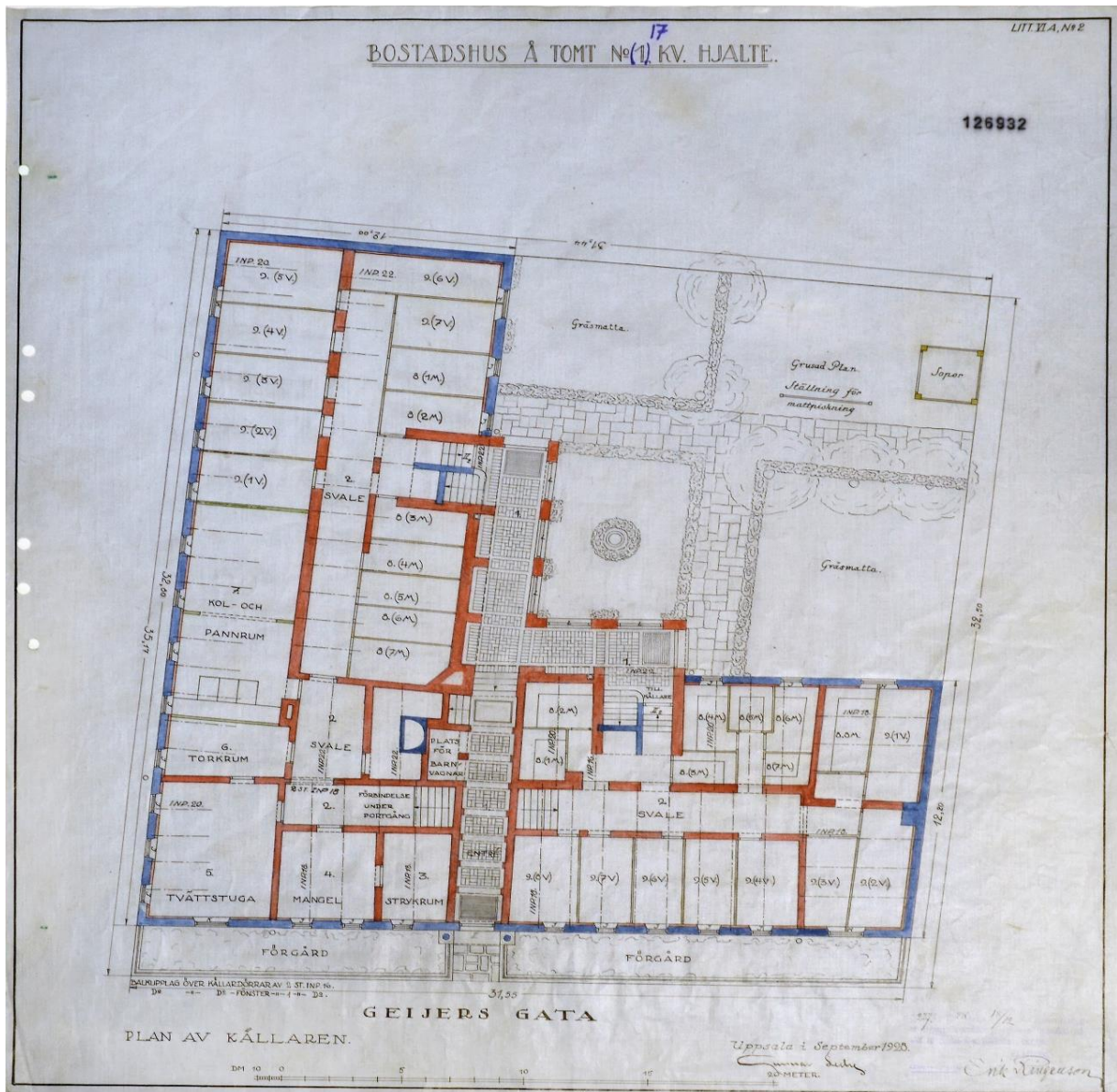
*Cykelstall med dräneringsrör i tegel och tegelstenar som stöd för takbjälklaget och det falsade plåttaket
Foto: Agnetha Pettersson, 2018*

4.5 Mark

Mot Geijersgatan återfinns en liten gräsbeklädd förgård mellan trottoaren och bostadshuset. Intill byggnadens fasad är planterat vildvin som klättrar upp på fasaden i höjd med våningslisten mellan plan 2 och plan 3. Förgården avgränsas av ett lågt staket i svart plattsmide.

4.5.1 Vegetation, trädgård

På Gunnar Leches planritning från 1928 med plan över entréplanet och källaren framgår även den planerade trädgården och sophuset. På ritningen flankeras en stensatt rundel och gräsytor av häckar och stenlagda gångar respektive gångar i mönsterlagt tegel. På en grusad plan i gårdens norra del återges ett sophus och en piskställning. Av Leches planritning återfinns idag den bevarade huvudgången med kalkstensplattor, en bevarad gräsyta närmast bostadshuset med rabatter och kantväxter, samt sophuset. I gräsytan återfinns ett litet runt brunnskar, flankerat av kalkstensplattor. I brunnskaret står en fontänskulptur i gjutjärn medpräglat tillverkarnamn, J.&C.G.Bolinder Stockholm, dvs. J. & C.G. Bolinder Mekaniska Verkstads AB. Fontänskulpturen är sekundär i trädgården, inköpt på auktionsfirman Bukowskis av en boende och senare förvärvad av bostadsrättsföreningen. Figuren med fiskstjärt håller en fisk med munstycke som utgör mynning för vattenstrålen. En på planritningen återgiven gräsyta utgör idag en stensatt uteplats, inramad av kantväxter och rabatt med växter. Trädgården har renoverats på senare år, med nytt växtmaterial.

Plan av entré- och källarplanet och trädgården med gräsytor, gångar med stenläggning respektive tegelläggning, sophus
 Byggnadsritning signerad Gunnar Leche i september 1928
 Arkiv: Uppsala stadsarkiv, byggnadsnämndens arkiv

Trädgården med nyplanterat växtmaterial, 2005. Fontänskulptur i smide och i bakgrunden arkadgångens två dörrar med mellanliggande fönster, och ovanför arkadgången trapphusbalkongerna tillhörande uppgång C till vänster och uppgång B till höger. Putsade blinderingsfält på balkongstaplarnas nedre del

*Trädgården med huvudgång med kalkstensplattor, på senare år renoverade planteringar med nytt växtmaterial, samt sekundärt tillkomna lykistolpar. Till trädgården leder arkadgångens två dörrar. Ovanför arkadgången trapphusbalkongerna tillhörande uppgång C till vänster och uppgång B till höger
Foto: Agnetha Pettersson, 2018*

Trädgården med kalkstensplattor runt liten damm med en fontänskulptur med tillverkarstämpel J. & C.G Bolinder Stockholm, samt på senare år renoverade planteringar med nytt växtmaterial. Arkadgångens rundbågiga fönster har profilerade valvstenar i tegel i valvbågen

4.5.2 Gångar

Från trottoaren fram till porten mot Geijersgatan leder en stensatt gång med gjutna plattor. Trädgården har gångar stensatta med kalkstensplattor.

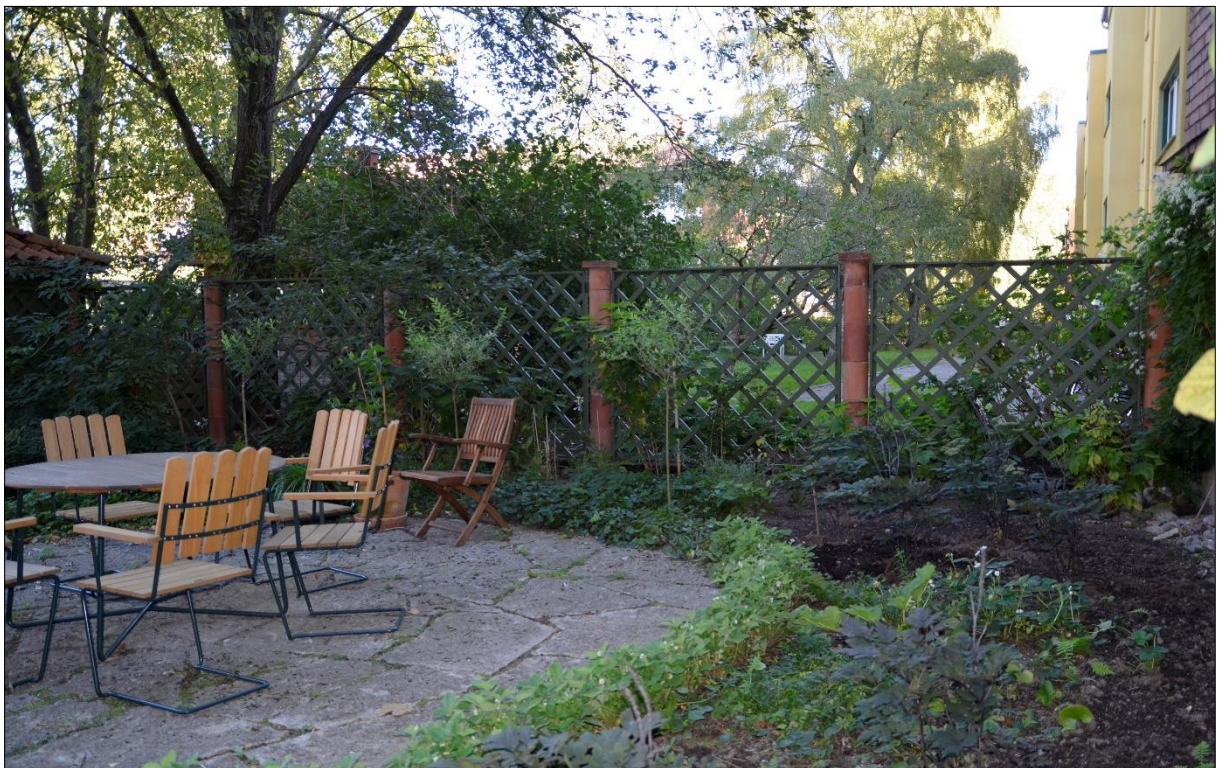
4.5.3 Hägnader och räcken

Mot Geijersgatans trottoar hägnas bostadshuset av ett lågt svartmålat bågformat räcke i plattsmide, på en gjuten betongsockel. Innanför detta finns en smal gräsbevuxen förgård.

Mellan trädgården och grannfastigheterna återfinns sekundära träspaljéer, målade i grönt. Stolpverken utgörs av dräneringsrör i tegel. Gårdens sophus har tjänat som förlaga för spaljéerna. Spaljén bredvid cykelstallet har under det senaste året ersatt ett tidigare enkelt smidesstaket.

Smidesrücke mellan trottoar och förgård, gjutna plattor mellan trottoar och portens granittröskel

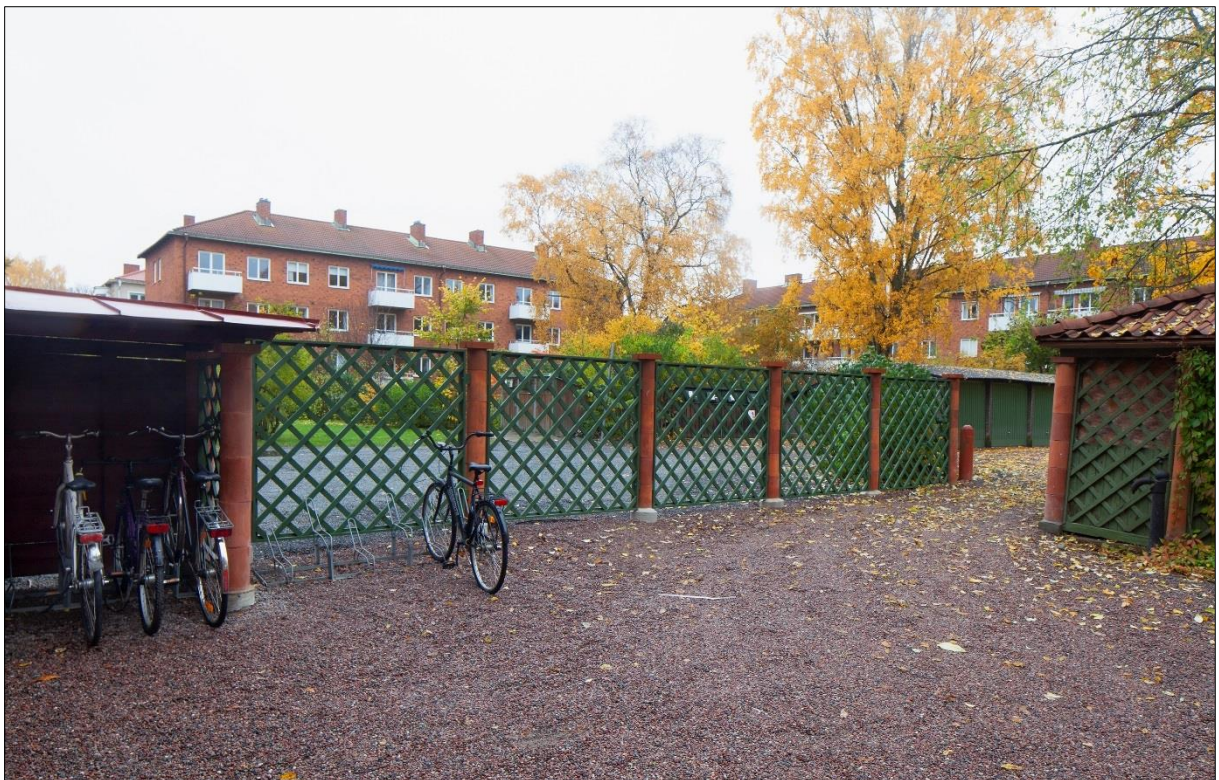

Kalkstensplattor på uteplats samt spalje med stolpverk av dräneringsrör i tegel som staket och avgränsning mot grannfastighet

Foto: Agnetha Pettersson, 2018

Spaljé med stolpverk av dräneringsrör i tegel som staket och avgränsning mot grannfastighet
Foto: Agnetha Pettersson, 2018

Spaljé med stolpverk av dräneringsrör i tegel som staket och avgränsning mot grannfastighet

4.6 S:t Eriks Lervarufabrikens visningsrum, bostadshusen på Geijersgatan 44 – 48

S:t Eriks Lervarufabriker var tio år efter S:t Erikshusets uppförande delaktigt i bildandet av bostadsrättsföreningar, vilka lät uppföra två flerbostadshus i kvarteret Ejvind intill kvarteret Hjalte. Även dessa uppfördes på platsen för företagets tidigare lertäkter. Bostadsrättsföreningen Ejvind bildades 1938 i samband med att bostadshuset på Geijersgatan 48 A - B uppfördes (Luthagen 42:1). Bostadsrättsföreningen Viktoria bildades 1939 i samband med att bostadshuset på Geijersgatan 44 A – B och 46 A - B uppfördes (Luthagen 42:2)

Flerbostadshusen uppfördes av Byggnadsfirma A. Fredlund, efter ritningar signerade arkitekt Sven Fredlund i december 1938. Bostadshusen anknyter till tidens funktionalistiska arkitektur med sina slätputsade fasader, treluftsfnster, balkonger med släta balkongfronter och balkongräcken i plattsmide. Bostadshusens fönster har i bottenvåningen omfattningar i tegel, sk omfattningstegel ur S:t Eriks Lervarufabrikens produktion. På Geijersgatan 48 A och B är även entréerna försedda med omfattningstegel. Omfattningsteglet utgör en avvikelse från bostadshusens funktionalistiska formspråk.

S:t Eriks Lervarufabriker lät inreda en kontorslokal i bottenvåningen på Geijersgatan 48 B. Kontorslokalen fungerade även som visningsrum för företagets produkter. Visningsrummet ersatte de utställningslokaler som tidigare funnits i anslutning till fabriken i Erikslund samt för en tid i S:t Erikshuset. Lokalerna rymmer idag en fotofirma, och är interiört till viss del ombyggda och har nyare ytskikt.

Entrén till AB S:t Eriks Lervarufabrikens tidigare kontor och visningsrum på Geijersgatan 48 B, med bevarat skulpterat omfattningstegel runt fönster och dörr, samt keramisk relief under fönster. På väggens sockel syns profilen efter den tidigare trappan i tegel

*A.B. S:t Eriks Lervarufabriks nyinrättade kontor och visningsrum på Geijersgatan 48 B. Fönster och dörr har omfattningstegel ur företagets produktion, försedda med skulpturer i relief. Under fönstret sitter en keramisk relief med klassicerande motiv föreställande Venus. Trappa och vilplan är utförda med rött tegel ur företagets produktion
Foto: Paul Sandberg, 1938*

*A.B. S:t Eriks Lervarufabriks nyinrättade kontor- och visningsrum på Geijersgatan 48 B. På hyllor och skåp redovisas produkter ur företagets produktion som kakelplattor, urnor, prydnadsgods. Den öppna spisen har tegel, keramiska plattor, klinker och relief ur företagets produktion
Foto: Paul Sandberg, 1938*

Flerbostadshus på Geijersgatan 48 A - B, i kvarteret Ejvind. Fönsteromfattningar samt dörromfattning i omfattningstegel ur S:t Eriks Lervarufabrikers produktion i bottenvåningen ovan, portomfattningar i omfattningstegel nedan

Under fönstret till vänster om entrén på Geijersgatan 48 B återfinns en keramisk relief med klassicerande motiv föreställande Venus, kärlekens och den kvinnliga skönhets gudinna i den romerska mytologin (Afrodite i den grekiska mytologin). Enligt myten föddes Venus ur havets skum. Reliefen är signerad Ivar J. Ivar Johnsson (1885 – 1970) var skulptör och formgivare.

Under fönstret tillhörande S:t Eriks Lervarufabrikers tidigare kontor och visningsrum återfinns en keramisk relief signerad Ivar J. Det klassicerande motivet föreställer Venus som enligt myten föddes ur havets skum

Dörren och de två fönstren tillhörande kontorslokalerna försågs med skulpterat omfattningstegel dekorerat med reliefer. Relieferna har motiv som arkitekt, byggnadsarbetare, plattsättare, poliskonstapel, kvinna med barnvagn, pojke med tidning, tennisspelare Mr G, dvs. Gustav V, m fl.

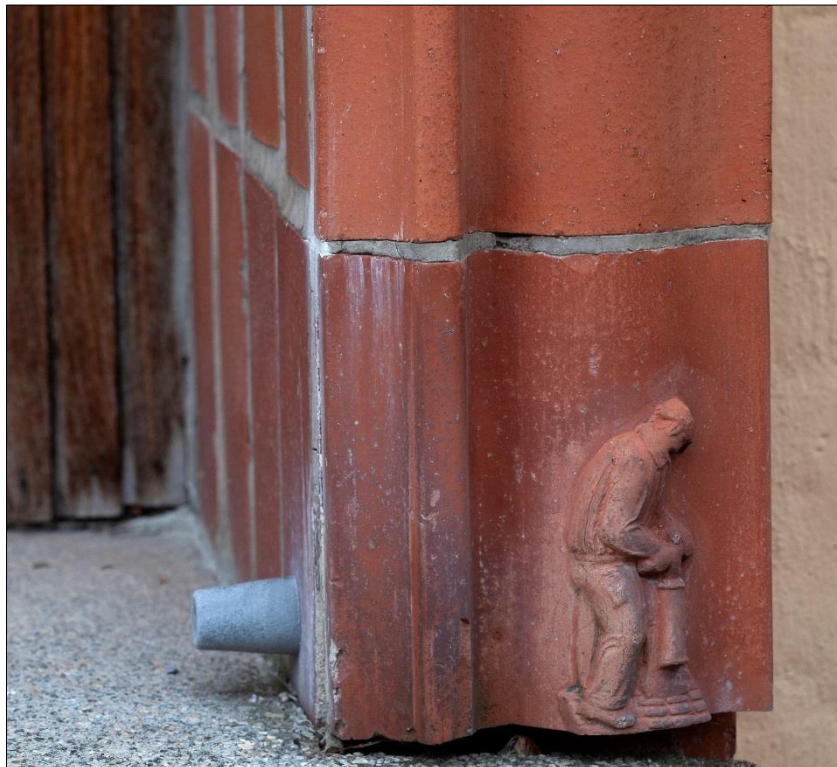
Inskription på skulpterat omfattningstegel tillhörande fönster på entrédörrens vänstra sida berättar att teglen tillverkats av S:t Eriks Lervarufabriker Uppsala

Skulpterat omfattningstegel med byggnadsmålare som motiv på dörromfattningen

Skulpterat omfattningstegel med mor med barnvagn som motiv på dörrömfattningen

Skulpterat omfattningstegel med stensättare som motiv på dörrömfattningen

Skulpterat omfattningstegel med tegelbärare som motiv på fönsteromfattning till böger om entrédörren

Förlagorna till relieferna på omfattningsteglen utfördes av skulptörerna, bildhuggarna och bröderna Aron (1873 – 1959) och Gustaf Sandberg (1876 – 1958), på uppdrag av S:t Eriks Lervarufabriker. Bröderna hade nära samarbeten med samtida arkitekter som Cyrillus Johansson, Carl Westman och Ragnar Östberg. Samma typ av skulpterat omfattningstegel som återfinns på Geijersgatan 48 B finns i anslutning till entréerna på Cyrillus Johanssons affärs- och kontorskomplex Centrumhuset i hörnet av Sveavägen och Kungsgatan i Stockholm. 46 olika motiv och omfattningstegel med tre olika profiler levererades till Centrumhuset. Centrumhuset uppfördes 1928 – 1929 och är alltså samtida med S:t Erikshuset. I byggnaden kom Cyrillus Johansson att ha sitt kontor. Centrumhuset karaktäriseras av de täta fönsterraderna med omfattningar i profiltegel från S:t Eriks Lervarufabriker. Det röda profilerade fasadteglet levererades däremot av Röbo tegelbruk i Uppsala. Fönster med kraftiga omfattningar i tegel utgör en karaktäristika för många av Cyrillus Johanssons byggnader från tiden.

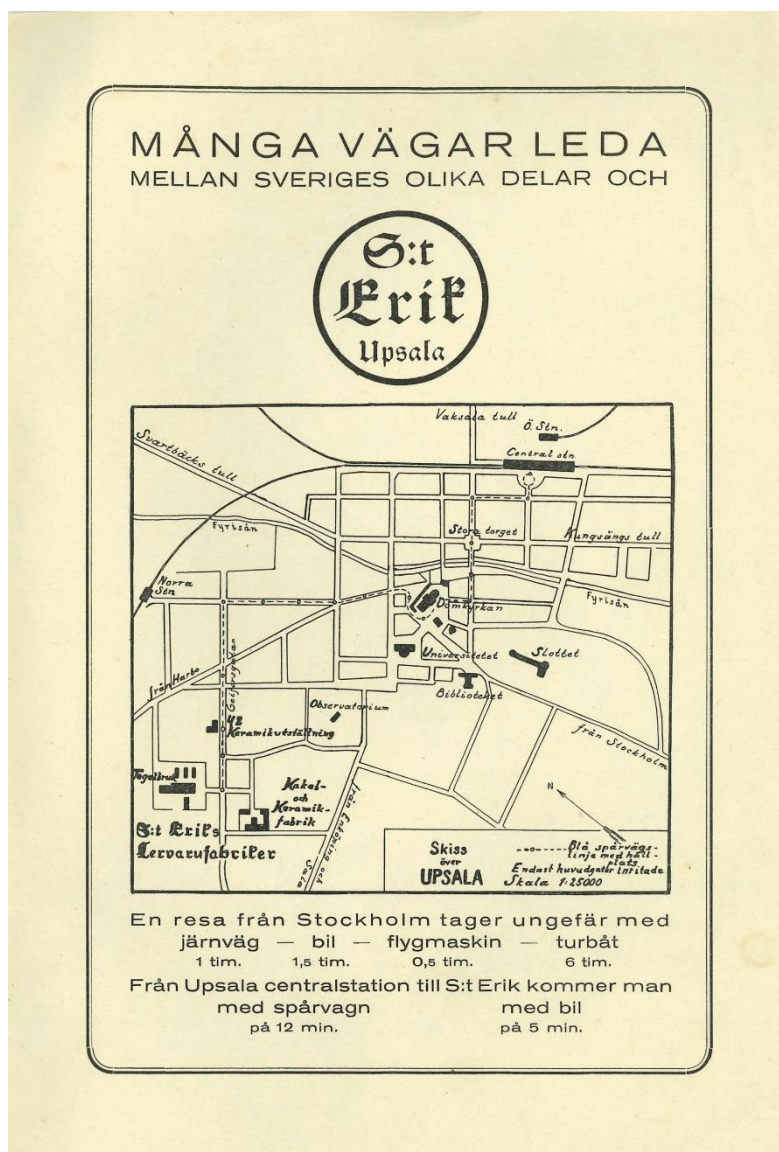

Flerbostadshus på Geijersgatan 44 A – B och 46 A – B i kvarteret Ejvind, uppfört av Brf. Viktoria, bildad 1939. Fönstren i bottenvåningen inramas av omfattningstegel från S:t Eriks Lervarufabrikers produktion

Bostadshus på Geijersgatan 44 A – B, 46 A – B, i kvarteret Ejvind, granne till S:t Erikshuset. Fönsteromfattningar i omfattningstegel i bottenvåningen

4.7 Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker

*Karta över Upsala med S:t Eriks huset med keramikutställning, S:t Eriks Kåtel- och keramikfabrik i Erikslund och tegelbruket markerade
Illustration i Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker Upsala. En vägledning*

*S:t Erikshuset i kvarteret Hjalte ovan, fd S:t Eriks Kakelfabriks fabrikslokaler i kvarteret Astronomen nedan till höger samt S:t Eriks tegelbruk i kvarteret Grenen ovan till vänster
Foto: AB Flygtrafik, 1947*

*Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker, fd AB S:t Eriks Kakelfabrik, på Blomgatan 9 i Erikslund. Två år efter att fotografiet togs lades verksamheten ned
Foto: Axel Sagerholm, 1935*

Upplands lättillgängliga och tjocka lager av röd- och gulbrännande ishavsleror medförde att de centrala och västra delarna av landskapet varit centrum för en storskalig lervarutillverkning under andra hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet. I Uppsala stad fanns tegelbruk, kakelfabriker och tillverkare av konstgods och hushållskeramik. Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker hörde till de större företagen.

1888 grundades en mindre fabrik för tillverkning av kakel på Blomgatan 9 i Erikslund, i nuvarande kvarteret Astronomen. Fabriken fick efter något år namnet S:t Eriks Kakelfabrik. Kakel till kakelugnar och specialdelar till dessa utgjorde huvudproduktionen. Bl a tillverkades kakelugnar av 1700-talstyp med förlagor från Mariebergs och Rörstrands kakelugnstillverkning. Under 1910-talets krigsår ökade intresset för kakelugnar, då det var brist på lämpligt bränsle för centraluppvärmning. Framstående arkitekter anlätades för att rita olika typer av kakelugnar, bl a Osvald Almquist, Erik Gunnar Asplund, Rolf Engströmer, Cyrillus Johansson, Carl Westman, Uno Åhrén. Kakelmönster ritades bl a av målaren Helge Johansson och skulptören och målaren Tyra Lundgren. Från 1920-talet minskade kakelugnsuppvärmning av bostäder i betydelse, och därmed även tillverkningen av kakelugnar. Omkring 1924 började S:t Eriks Kakelfabrik tillverka öppna spisar i klyvtegel respektive kakel. Kakelspisarna ritades av arkitekter som Björn Hedvall, Gunnar Leche, Knut Nordenskjöld Gösta Rollin.

1907 bildades Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker. Personal och lertäkter övertogs från S:t Eriks Kakelfabrik. Kakelfabrikens lertäkter återfanns öster om förstadsbebyggelsen och fabriken i Erikslund. Kakelfabrikens verksamhet utvidgades med tillverkning av konstgods och hushållskeramik. Från 1910 hade fabriken en av Sveriges mest mångsidiga tillverkningar av keramiska produkter, förlagd till en ort. Fabrikslokalerna utvidgades i den utsträckning som den begränsade tomtytan tillät, men lokalernas begränsning tillät inte en så rationell drift att rörelsen blev tillräckligt lönsam. Tillverkningen bibehöll mycket av sin hantverksmässiga karaktär.

1909 deltog S:t Eriks Kakelfabrik i den Allmänna Svenska utställningen för konsthantverk och konstindustri. Fabriken deltog bl a med konstgods utfört av skulptören Ruben Nordström och keramikern Hilma Person. Troligen var detta Kakelfabrikens första serie med keramik. Kvinnlig arbetskraft anställdes som bl a hade till uppgift att dekorera godset.

De många olika föremålen kunde fås med ett antal olika glasyr- och dekorbehandlingar, vilket var kundvänligt men försvårade och fördröjde tillverkningen och lagerhållningen. S:t Erik inriktade sig på olika färgbehandlingar, konstglasyrer. Särskilt uppskattad var den grönsvartskiftande kopparglasynen.

Företaget sysselsatte många personalkategorier. Till dessa hörde kakelformare, drejare, pressare, gjutare, dekoratriser, glaserare, in- och utskjutare, bortsättare, brännare, sorterare, packare, lastare, kuskar, bilförare, kontorspersonal, m fl. Bland de konstnärer och formgivare som har varit knutna till företaget återfinns namn som Tyra Lundgren, Märtha Anckarsvärd-Grönvall, Hildur Haggård, Agda Österberg, Ingrid Abenius, Ella Lagerman, Gerda Jungberg, Maggie Wibom, Helge Johansson, Karl Johan Johansson, Ruben Nordström, Edvin Ollers, Torsten Palm, Aron och Gustaf Sandberg, John Österlund. I slutet av 1920-talet engagerades de första fast anställda

keramikerna och formgivarna, först Anna-Lisa Thomson följd av Gertrud Lönegren och Greta Runeborg.

Före 1930 marknadsfördes produktionen genom reklamblad med illustrationer, modellnummer, prisuppgifter. Mellan 1930 och 1937 producerades kontinuerligt kataloger med illustrationer och prislister. Genom dessa kataloger kan föremålets tillkomsttid och de konstnärliga formgivarnas anställningsperiod fastställas. Allt gods som tillverkades vid Kakelfabriken numrerades, där numret betecknar modellen, inte dekoren. Samma modell kunde ha varianter med olika typer av dekor.

I fabriken ordnades en utställning av alster ur produktionen. I en tillhörande bod såldes keramik i andrahandssortering samt udda alster. 1938 inreddes en kontorslokal med tillhörande visningsrum i det nybyggda bostadshuset på Geijersgatan 48 B. Företaget hade även en permanent utställning i Stockholm, först på Drottninggatan 58, sedan på Norrlandsgatan 12. 1930 deltog S:t Eriks Lervarufabriker i Stockholmsutställningen, med målet att öka företagets försäljning.

Priserna på godset hade hållits nere till följd av konkurrensförhållandena på den inhemska marknaden och en ökad import av lervaror. 1937 kom ett erbjudande från Upsala-Ekeby AB att överta Kakelfabriken fastighet med byggnader, maskiner, inventarier, lager och förråd samt personal, samt fortsätta med keramik tillverkningen. I december 1937 övertogs verksamheten av Upsala-Ekeby AB. Redan efter några månader lades driften ned.

1908 – 1909 uppfördes ett modernt stort tegelbruk i Köpmangatans förlängning mot nordväst, i nuvarande kvarteret Grenen. S:t Eriks Lervarufabriker hade förvärvat ett område med tillgång på lämplig lera för lertäkt mellan nuvarande Geijersgatan och Börjegatan. Tegelbruket hade en vid produktion med murtegel av olika slag, högporöst murtegel, mellanväggsplattor, håltegel, fasadtegel, golvtegel, tegelrör för dräneringsändamål, kabeltegel m m. Under 1940-talet började fasadtegel i högre utsträckning att användas vid nybebyggelse i Uppsala. S:t Eriks Lervarufabriker koncentrerade sig då på gult fasadtegel med ojämn ytbehandling och hålskanaler.

Uppsala stads tillväxt med krav på byggbar mark för bostäder kom att hamna i konflikt med tegelbrukets verksamhet, och dess behov av nya lertäkter. 1962 lades tegelbruket ned, och byggnaderna revs. Omkring 1960 hade företaget nästan helt övergått till betonggodstillverkning, och namnet ändrades till S:t Eriks betong.

På tegelbrukets plats uppfördes Tiundaskolan. Formgivaren och konstnären Ingrid Atterberg (1920 – 2008) utförde reliefer för väggar i matsalen och en korridor, med material från tegelbrukets tillverkning, såsom håltegel och dräneringsrör. När skolan hade rivits och en ny skola invigts 2018, återställdes några av Atterbergs reliefer i den nya skolbyggnaden.

*Korridor i Tiundaskolan före rivning, med Ingrid Atterbergs reliefer med håltegel och dräneringsrör ur S:t Eriks Lervarufabriks produktion
Foto: Olle Norling, 2015*

5. Kulturhistorisk värdering

5.1 Sammanfattande värdering

S:t Erikshuset är till uttryck, arkitektonisk gestaltning och bakgrundshistoria unikt för Uppsala och för Uppsala län. Det påkostade bostadshuset besitter mycket höga arkitektoniska, byggnadshistoriska och kulturhistoriska värden, vilket inbegriper den höga kvaliteten på materialval och fast inredning. Byggnaden besitter en mycket hög grad av autenticitet, då den har bevarat den gestaltning den fick vid uppförandet 1928 – 1929.

S:t Erikshuset besitter ett miljöskapande värde med sitt arkitektoniska uttryck och med sitt öppna och exponerade läge som hörnfastighet innanför Geijersgatan och Viktoriagatan.

S:t Erikshuset representerar som byggnad i sig en nittioårig kontinuitet på platsen. Platsen för byggnaden har en historisk kontinuitet som tidigare lertäkt för S:t Eriks Lervarufabrikens behov. Till denna kontinuitet ansluter de närliggande historiska platserna för lervarufabrikens tidigare verksamheter, kakel- och keramikfabriken i kvarteret Astronomen och tegelbruket i kvarteret Grenen.

S:t Erikshuset utgör ett mycket värdefullt uttryck för ett kulturarv med en stark lokal och regional prägel, den lervaruindustri som utgjorde en högst betydande näringsgren i Uppsala och Uppland under 1800-talets sista del och 1900-talets första hälft. S:t Eriks Lervarufabriker var en av de största lervarufabrikerna under 1900-talets första decennier, och den som hade den mest mångsidiga produktionen. Det påkostade bostadshuset ger i materialvalen en bild av S:t Eriks mångsidiga produktion och produkternas användning. Ur teknikhistorisk synpunkt avsåg materialvalen att representera det yppersta som företaget kunde producera, och den kvalitet företaget var välkänt för.

S:t Erikshuset besitter ett symbolvärde och ett identitetsvärde som representant för den lokala och regionala lervaruindustrin vilken karaktäriserade och gav identitet i såväl närområdet som regionalt. Byggnaden har ett samhällshistoriskt värde sett ur en historisk kontext.

S:t Erikshuset besitter ett materiellt kulturhistoriskt värde som utgörs av bostadshuset i sig, materialvalen exteriört och interiört och ursprunglig fast inredning.

S:t Erikshuset besitter ett immateriellt kulturhistoriskt värde som är knutet till berättelsen om de olika kategorier byggnadsarbetare som uppförde S:t Erikshuset och med sin yrkeskunskap genomförde beställarens och arkitektens intentioner, liksom till lervarufabrikens olika kategorier av anställda, deras yrkeskunnande i tillverkningsprocessen och den konstnärliga kreativiteteten.

S:t Erikshuset representerar ett personhistoriskt värde. Byggherren S:t Eriks Lervarufabriker tog initiativ till exploateringen av området för bostadsbebyggelse, och företagets disponent valde att bosätta sig i husets största lägenhet. Stadsarkitekt Gunnar Leche upprättade skisser för en monumental miljö för kvarteren Hjalte och Ejvind på 1920-talet. S:t Erikshuset kom att till arkitektonisk gestaltning och materialval utgöra en unik byggnad i stadsarkitekt Gunnar Leches mycket omfattande gärning som arkitekt och planerare i Uppsala.

5.2 Kompletterande värden

S:t Erikshuset har som idé och fysisk gestaltning en tydlig anknytning till den näringsverksamhet som tidigare funnits inom S:t Eriksområdet, med kakel- och keramikfabriken i kvarteret Astronomen och tegelbruket i kvarteret Grenen. Lertäkterna i anslutning till dessa verksamheter utgör en indirekt anledning till att S:t Erikshuset uppfördes. Efter avslutad utvinning ur lertäkterna ville S:t Eriks Lervarufabriker exploatera marken för uppförande av flerbostadshus. S:t Erikshuset blev det första huset som realiserades, och det enda som hade företaget som byggherre.

S:t Erikshuset och dess byggherre S:t Eriks Lervarufabriker har en anknytning till de närliggande bostadshusen på Geijersgatan 44 A – B, 46 A – B och 48 A – B i kvarteret Ejvind. Företaget var delaktig i bildandet av de bostadsrättsföreningar som lät uppföra bostadshusen. Företaget förlade sitt kontor och visningsrum till Geijersgatan 48 B. Fönstren i husens bottenvåningar är försedda med omfattningstegel ur företagets produktion. Omfattningsteglet runt fönster och dörr tillhörande den fd kontors- och visningslokalen är försedda med skulpturer i relief, med inom företaget verksamma skulptörer som upphovsmän.

Lervaruindustrin finns inte kvar i fysisk form i Uppsala och i mycket liten utsträckning i Uppland, men en omfattande kunskap om denna en gång så betydande lokala och regionala näring finns att ta del av i arkiv och litteratur, i fotografier och i fysisk form som material och föremål och i den byggda fysiska miljön.

6. Objektsjämförelser

6.1 Andra liknande objekt inom Uppsala län

Inom Uppsala län finns ingen byggnad som motsvarar S:t Erikshuset med hänsyn till följande kriterier: flerbostadshus i stadsmiljö som har uppförts på initiativ av ett företag med ambitionen att med byggnaden redovisa företagets specifika produktion av lervaror i såväl byggnadsmaterial som fast inredning. Den lervaruindustri som haft en så stor betydelse lokalt i Uppsala och regionalt inom Uppsala län har dock naturligtvis lämnat spår i länets bebyggelse.

Heby tegelbruksmuseum i Heby berättar om den tegelbrukshistoria som fanns lokalt med som mest tolv samtida tegelbruk, med en produktion fokuserad på takpannor och dräneringsrör. Tegelbruken i Heby kommun hade en mindre mångfacetterad produktion än S:t Eriks Lervarufabriker, då det senare ju även producerade kakel, konstgods och hushållskeramik.

6.2 Liknande objekt i Sverige som är byggnadsminnen

Vid genomgång av länsstyrelsernas upprättade förteckningar över byggnadsminnen inom respektive län återfinns ingen byggnad som motsvarar S:t Erikshuset med hänsyn till följande kriterier: flerbostadshus i stadsmiljö som har uppförts på initiativ av ett företag med ambitionen att med byggnaden redovisa företagets specifika produktion av lervaror i såväl byggnadsmaterial som fast inredning, och där verksamheten även har givit byggnaden dess namn.

Exempel finns på byggnadsminnen där byggherren har låtit uppföra flerbostads- och affärshus och där dennes verksamhet redovisas men då som fasadutsmäckning och i byggnadens namn. Dessa byggnadsminnen motsvarar inte de kriterier som karaktäriserar S:t Erikshuset enligt ovanstående, och hör därtill ofta hemma i ett tidigare skede, 1880-tal – 1890-tal.

6.3 Utvärdering av skyddsvärde

S:t Erikshuset besitter ett mycket högt skyddsvärde med hänsyn taget dels till byggnadens välbevarade och autentiska arkitektoniska gestaltning exteriört och interiört, ursprungliga materialval och bevarad fast inredning, dels med byggnadens anknytning till den mycket betydande och utpräglad lokala och regionala näring som lervaruindustrin har representerat i Uppsala stad och i Uppland.

Skyddsvärdet innefattar byggnadens autentiska och välbevarade exteriör med såväl gatufasader som gårdsfasader. Skyddsvärdet innefattar vidare den ursprungliga fasta inredningen i entréhall, arkadgång och de tre trapphusen. Det inbegriper inbyggda vitrinskåp, lägenhets- och köksdörrar, överljusfönster, handledare och trappräcken. Skyddsvärdet innefattar ursprunglig fast inredning i lägenheter såsom snickerier och öppna spisar. Till snickerierna hör paneler, rumsdörrar, skjutdörrar, skåpinredningar. Skyddsvärdet omfattar trädgårdens ursprungliga planläggning med kalkstenslagda gångar och gräsytor. Skyddsvärdet omfattar även gårdens sophus, uppfört efter arkitektens ursprungliga ritningar.

7. Rekommendationer

7.1 Skyddsområde

Skyddsområdet ska innefatta fastigheten Luthagen 43:1 med flerbostadshus, förgård och trädgård.

7.2 Skyddsbestämmelser

Såväl bostadshusets exteriör som interiörer i entréhall, arkadgång och trapphus ska omfattas av skyddsbestämmelser.

Ursprunglig fast inredning i lägenheterna ska omfattas av skyddsbestämmelser, och då i synnerhet de öppna spisarna.

8. Källor

8.1 Tryckta källor

Agius, Roland, Industriepoken i Uppsala (Tallinn 2017)

Aktiebolagets S:t Eriks Lervarufabriker Upsala. En vägledning (Uppsala 1930)

Aktiebolaget S: Eriks Lervarufabriker Upsala, katalog, priskurant (Uppsala 1933)

Aktiebolaget S: Eriks Lervarufabriker Upsala, katalog, priskurant (Uppsala 1936)

Beckman Thoor, Karin, Blombäck, Liselott, Uppsala stad C 40 A Riksintresse för kulturmiljövården. Fördjupat kunskapsunderlag, Länsstyrelsen Uppsala län, Länsstyrelsens meddelandeserie 2014:1 (Solna 2014)

Bergold, Carl Eric, Bostadsbyggande i Uppsala 1900 – 1950 – en aspekt på folkhemmets framväxt (Uppsala 1985)

Bergold, Carl Eric, Stadsarkitekt. 1930-tal, i Gunnar Leche stadsarkitekt, red. Lars Lambert (Uppsala 2004)

Hedstrand, Anna, Produktionen vid kakelfabriken 1907 – 1937, artikel i Uppland, Årsbok för medlemmarna i Upplands Fornminnesförening 1971 (Uppsala 1971)

Nyblom, Holger, Aktiebolaget S:t Erik Lervarufabriker i Uppsala, Svenska keramiska industrier IV Särtryck ur Svenska Slöjdföreningens tidskrift häfte 3 1926 (Stockholm 1926)

Sjöstedt, Sten, S:t Eriks Lervarufabriker – numera ett minne blott, artikel i Uppland, Årsbok för medlemmarna i Upplands Fornminnesförening 1971 (Uppsala 1971)

Stjernlöf-Lund, Anita, Cyrillus Johansson. Från Askersund till Östersund (Göteborg 2008)

Unnerbäck, Axel, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Riksantikvarieämbetet (Uppsala 2002)

Wilin, Inger, Erikslund - en arbetare- och hantverkarestadsdel i Uppsala, artikel i Uppland, Årsbok för medlemmarna i Upplands Fornminnesförening 1978 (Motala 1978)

8.2 Otryckta källor

Aron Sandberg, skulptör, Wikipedia

Gustaf Sandberg, skulptör, Wikipedia

8.2 Arkiv

Länsstyrelsen Uppsala län

Framställan 2008-11-23 från Bostadsrättsföreningen Geijer om att väcka byggnadsminnesförklaring av S:t Erikshuset, Geijersgatan 42, kvarteret Hjalte, Uppsala

Meddelande 2008-12-12, Dnr 432-17987-08, Väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av S:t Erikshuset, Luthagen 43:1, Kvarteret Hjalte, Uppsala stad, Uppsala kommun, Uppsala län

Meddelande 2009-01-21, Dnr 432-17987-08, Väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av S:t Erikshuset, Luthagen 43:1, Kvarteret Hjalte, Uppsala stad, Uppsala kommun, Uppsala län

Beslut 2013-07-02, Dnr 434-6670-12, Bidrag till byggnadsvårdsåtgärder på S:t Erikshuset, Luthagen 43:1, Uppsala stad, Uppsala kommun, Uppsala län

Beslut 2013-07-02, Dnr 434-3828-13, Bidrag till byggnadsvårdsåtgärder på S:t Erikshuset, Luthagen 43:1, Uppsala stad, Uppsala kommun, Uppsala län

Bjerking, Joel Ringh, 2013-01-14, S:t Erikshuset, Konditionsbesiktning fönster

Bjerking, 2013-03-15, Förfrågningsunderlag, Byggnadsbeskrivning

Bjerking, 2013-03-15, Förfrågningsunderlag, 09. Administrativa föreskrifter

Bjerking, Stina Andersson, 2013-09-23, Byggmöte nr 1

Bjerking, Joel Ringh, 2013-10-30, Antikvarisk delrapport, S:t Erikshuset

Bjerking, Joel Ringh, 2014-08-26, Antikvarisk slutrapport, fönsterrenovering S:t Erikshuset

Lundin Byggekonsult AB, 2014-06-27, Utlåtande över slutbesiktning,

Stadsarkivet Uppsala

Byggnadsnämndens arkiv, byggnadsritningar, Bostadshus å tomt No (1) kv. Hjalte, Uppsala i September 1928 Gunnar Leche

Upplandsmuseet, arkiv och fotoarkiv

Byggnadsinventering i Uppsala stad 1977, Erikslund

Fotografier

8.4 Informanter

Boende i S:t Erikshuset:

Margareta Hasselmo

Ann Johnsson

Weine och Inger Nejdemo